

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտերծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

1972

3K13

4-68

0284-23/128

For

~~335.5~~
~~5-40~~

Handwritten signature
24

NOV 2009

2009

Հայաստանի Սոցիալիստական Խորհրդային Հանրապետություն

3K13
4-68

ՊՐԻՆՏՆԵՐԵՐԻ ԵՎ ՊՐ. ԵՅԵՐՆԵՐԻ, ՄԱՍՏՎ.Ք.

ԿՐԻ. ՄԱՐԿԱ ՅԵՎ Ք. ԵՆՓԵԼՍ

ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ
ՄԱՆԻՖԵՍՏ

Թարգմ. բնագրից ~~_____~~

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԻ ԿՅՈՒԹՅՈՒՆ — № 28.
ՅԵՐԵՎԱՆ — 1922

370

335.5

5-40

ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ ՆԱԽԱԲԱՆՆԵՐԸ

I

1872 ԹՎԱԿԱՆԻ ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋԱԲԱՆԸ

«Կոմունիստների Միությունը», մի միջազգային բան-
 վորական միություն, վոր այն պահի պարագաներում, հաս-
 կանալի բան է, կարող էր լի գաղտնի գոյություն ունենալ,
 1847 թվականի նոյեմբերին, Լոնդոնում կայացած համա-
 զուժարում, պատվիրեց ներքո ստորագրյալներիս կազմել
 կուսակցության մանրամասն տեսական և գործնական ծրա-
 դիրը լույս ընծայելու նպատակով: Այդպես է ծագել ստորե
 բերված Մանիֆեստը, վորի ձեռագիրը տպագրության հա-
 մար Լոնդոն ուղարկվեց փետրվարյան հեղափոխությունից
 մի քանի շաբաթ առաջ: Առաջին անգամ գերմաներեն և
 հրատարակվել և այդ լեզվով Գերմանիայում, Ավստրիայում
 և Ամերիկայում՝ առնվազն տասներկու տպագրություն և
 ունեցել: Անգլերեն առաջին անգամ լույս է տեսել 1850
 թվին Լոնդոնում՝ «Red Republican»-ի (Կարմիր Հանրապե-
 տականի) մեջ, միսս Հելեն Մակֆիրլենի թարգմանությունը
 և 1871 թվին առնվազն յերեք տարբեր թարգմանություններ—
 Ամերիկայում, Ֆրանսերեն առաջին անգամ լույս է տեսել
 1848 թվականի հունվարյան ապստամբությունից քիչ առաջ՝
 Փարիզում և ապա՝ Նյու-Յորքի «Le Socialiste»-ի (Սոցիա-
 լիստի) մեջ: Մի նոր թարգմանություն էլ է պատրաստվում:
 Լեհերեն—Լոնդոնում լույս տեսավ գերմաներեն առաջին
 հրատարակությունից քիչ անց: Ռուսերեն—Փրնեում, 60-ա-
 կան թվականներին: Դանիերեն էլ է բնագրի լույս տեսնե-
 լուց հետո թարգմանվել:

815

10

Վորքան եւ վերջին քսանհինգ տարվա ընթացքում պարագաները խիստ փոխված լինեն—այս Մանիֆեստում արձարձած ընդհանուր հիմունքներն ամբողջական և խոշոր գծերով այսօր եւ կատարելապես ճիշտ են: Մանրամասները տեղ-տեղ կարելի չե շտկել: Այդ հիմունքների կիրարկումն ամենուրեք և ամեն ժամանակ, ինչպէս ինքը Մանիֆեստն և պարզում, պատմականորեն դասավորված հանդամանքներից և կախված: Ուստի յերկրորդ գլխի վերջում հանձնարարած հեղափոխական միջոցներն առանձնապէս նշանակութուն չունեն: Այդ տեղն այսօր շատ կոզմից փոփոխութեան կարիք կունենար: Շնորհիվ խոշոր արդյունադործութեան անչափ զարգացման վերջին քսանհինգամյակում և զրա հետ աճող բանվոր դասակարգի կուսակցական կազմակերպման, շնորհիվ գործնական փորձի, նախ՝ փեարվարջան հեղափոխութեան, ապա՝ առավել ևս Փարիզյան կոմունայի, վորտեղ պրոլետարիատն առաջին անգամ յերկու ամսվա ընթացքում քաղաքական իշխանութեան տեր եր, — ներկա ծրագրերը տեղ-տեղ հնացել և կոմունան, մանավանդ, ցույց տվեց, վոր Քրանվոր դասակարգը չի կարող պատրաստի պետական մեքենան պարզապէս իր ձեռքն առնել և շարժման մեջ դնել հոգւտ իր սեփական շահերին: (Տես՝ «Բաղաքացիական կռիվը Ֆրանսիայում», — Միջազգային Բանավորական Միութեան Ընդհանուր Խորհրդի զիմուժը— դերմաներն հրատարակութուն, էջ 19, վորտեղ այս միտքն ալիւի հանդամանորեն և արձարձված): Ապա, ուրդ բան և սոցիալիստական գրականութեան քննադատութունն այսօր արդէն թերի չե, վորովհետե մինչև 1847 թվականն և հասնում: Եմանապէս այս նկատագրութունները, վոր բնութագրում են կամոնիստների գերքը դեպի տարրեր զիմագիր կուսակցութունները (դլուխ IV) թիկն հիմնական գծերով այսօր եւ ճիշտ են, այնու հանգիւրձ մանրամասները հիմա հնացել են այն պատճառով, վոր քաղաքական ընդհանուր կացութունն և փոխվել, և պատմական զարգացումը թվյալ կուսակցութուններից շատերը վերացրել և աշխարհիս յերեսից:

Այնուամենայնիվ Մանիֆեստը — պատմական փաստա-

թուղթ և, վորը մենք այլևս իրավունք չենք համարում փոփոխութեան յենթարկելու: Ալիւի ուշ լույս կտանսի մի նոր հրատարակութուն 1847 թվականից մինչև մեր ժամանակաշրջանն ընդգրկող ներածութեամբ: Առաջիկա հրատարակութունը չափազանց անսպասելի յիղով մեզ համար, վորպիսի մենք ժամանակ ունենայինք այդ բանն անելու:

Լոնդոն, 24 հունիսի 1872 թ.

ՍԱՐԼ ՄԱՐՔՍ
ՓՐԻՊՐՈՒՆ ԵՆՐԵԼՍ

II

1883 թՎԱԿԱՆԻ ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ Ա. Ռ. Ա. Չ. Ա. Բ. Ա. Ն. Ը.

Ներկա հրատարակութեան նախարանը յես, տարաբախտարար, մենակ պիտի ստորագրեմ: Մարքսը — այն մարդը, վորին Յերոուայի և Ամերիկայի բովանդակ բանվոր դասակարգն ալիւի յե պարտական, քան ուրիշ վորեւե մեկին — Մարքսը հանգչում և Հայդեի գերեզմանատանը, և նրա շիրիմի վրա հիմա աճում և առաջին դալարը: Նրա մահից հետո Մանիֆեստի վորեւե վերամշակման կամ ամբողջացման մասին չի կարող այլևս խոսք լինել: Ուստի առավել ևս կարեւոր եմ համարում այստեղ կրկին կտրուկ կերպով հաստատել հետեւյալը:

Մանիֆեստի միջով անցնող հիմնական միտքը թե՛ յուրաքանչյուր պատմաշրջանի անտեսական արտադրութունը և նրանով անհրաժեշտորեն պայմանավորված հասարակական կազմը այդ պատմաշրջանի քաղաքական և մտավոր պատմութեան հիմքն և, թե՛ համադատասխան դրան (հնադարյան համայնական հողատիրութեան քայքայումից հետո) վողջ պատմութունը դասակարգային պայքարի պատմութուն և յեղել, շահագործողների և շահագործվողների միջև, հասարակական զարգացման զանազան աստիճանների վրա՝ աիրող և ճնշված դասակարգերի միջև, թե՛ սակայն, այդ պայքարը հիմա այն աստիճանին և հասել, վոր շահագործվող

և կեղեքվող դասակարգը (պրոլետարիատը) չի կարող շահագործող և կեղեքող դասակարգից (բուրժուազիայից) տղատել իրեն առանց միաժամանակ ամբողջ հասարակութունն ընդ միշտ ազատագրելու շահագործումից, կեղեքումից և դասակարգային պայքարից—այս հիմնական միտքը մեայն և միմիայն Մարքսին և պատկանում*:

Ես այդ արդեն հաճախ արտահայտել եմ: Մակայն հենց այժմ կարևոր է, վոր նույնն ասված լինի Մանիֆեստի նախարանում:

Լոնդոն, 28 հունիսի 1883 թ.

Փ. ԵՆԳԵԼՍ

III

1890 ԹՎԱԿԱՆԻ ԳՆՐԾԱՆՍԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒՅՑՆԸ Ա. Ռ. Ս. Չ. Ռ. Բ. Ա. Ն. Ը

Նախընթաց գրությունից հետո, Մանիֆեստի գերմաներեն մի նոր հրատարակության կարիք և առաջ յեկել՝ Այդ ժամանակամիջոցում Մանիֆեստի գլխով անցած գնացածն արժե այստեղ հիշատակել:

1882 թվին, ժընևում լույս տեսավ Վերա Զասուլիչի արած յերկրորդ ուսերեն թարգմանությունը**։ Մարքսն ու յես առաջարան էյինք գրել, վորի գերմաներեն ընագիրը, տարաբախտաբար, կորցրած լինելով՝ հարկադրված եմ ոսն-

* «Այդ մտքին—ասել եմ անդիլրեն թարգմանության նախագահում—վորին քստ իս պատմագրության մեջ վիճակված է առաջադիմության նույն հիմքը դասնալու, ինչ վոր Գորվիլի ակտիվանը—ընագրության ժեչ.—այդ մտքին 1845 թվից մի քանի տարի առաջ մեծք յերկուս էլ մտանալու վրա էյինք: Թե վորքան եմ յես ինչնուրանադար առաջ գնացել այդ օւղղությանը—ցույց է տալիս իմ «Բանվոր գասակարգի դքս. թյունն Անգլիայում» գիրքը: Յակայն 1845 թվի գարնանը, յորք յես նորից հանդիպելի Մարքսին Բլյունսիլում, նա արդեն այդ մտքը վերջնականորեն մշակած ունեք և շարադրեց զրեթե նույն պարզ օրատարայաւթյուններով, վոր ես վերք հաղորդեցի»:

** Այս գնբումը Պիխանովը թյուրադրություն (ոսնեք) և համարում: Նրա ասելով՝ ենդիլրեն հոլմի յե յեղել, վոր Մանիֆեստը օ. օ. սեբեն յերկրորդ անգամ վոչ թե Կ. Զասուլիչն և թարգմանել, այլ ինքը—Պիխանովը: Մանսք. Պ. Մ.

քենից թարգմանել: Իրանից հողվածը վոչ մի դեպքում չէ շահի:

Ահա այդ առաջարանը*:

—«Կոմունիստական կուսակցության Մանիֆեստի» առաջին ուսերեն հրատարակությունը, Բակունինի թարգմանությամբ, վաթսուհինյակն թվականների սկզբին «КОЛОКОЛ»-ի (Զանգի) տպարանում լույս տեսավ: Այն պահին այդ գրվածքի ուսերեն թարգմանությունն Արեմուաքի աչքում ամենաշատը կուրյոզի նշանակություն ունեք: Ներկայումս նման մի հայացք այլևս անհարին է: Թե պրոլետարական շարժման ընագավառը «Մանիֆեստի» առաջին հրատարակության միջոցին (հունվար—1848 թ.) վորքան ասմանափակ և յեղել, ամենից լավ վերջին գլուխն և ցույց տալիս՝ «Կոմունիստների դիրքը դեպի տարբեր դիմադիր կուսակցությունները դանազան յերկրներում»:

Նախ և առաջ այստեղ բաց են թողնված Ռուսաստանն ու Միացյալ Նահանգները: Իս այն ժամանակն էք, յերբ Ռուսաստանը յերոպական սեակցիայի վերջին մեծ պատվարն էք, և արտագաղթը դեպի Միացյալ Նահանգները կլանում էք յերոպական պրոլետարիատի ավելորդ ուժերը: Յերկու յերկրներն էլ Յերոպային հում նյութ էյին մատակարարում և միաժամանակ նրա արդյունաբերության պրոդուկտների շուկաները հանդիսանում: Յերկուսն էլ, այսպիսով, այս կամ այն տեսակետից, յերոպական հասարակարգի հենարանն էյին հանդիսանում:

«Վորքան փոխվել է այստեղ այդ ամենը: Հենց յերոպացիների ներդաղթն և հնարավոր դարձրել չյուսիսային Ամերիկայի յերկրագործության հսկայական դարգացումը, վոր իր մրցումով ասանում և Յերոպայի թե մանր, թե խոշոր հողատիրության հիմքը: Միաժամանակ, շնորհիվ այդ դարգացման, Միացյալ Նահանգները հնարավորություն ունեցան ձեռնամուխ լինելու իրենց արդյունաբերության ոժանդակող հարուստ աղբյուրները շահագործելու, այն էլ

* Վոսգեչի թարգմանությունը յերկրորդ թարգմանությունից արված չիլի: Այստեղ առաջին ուսերեն թարգմանությունն ենք վերածում հայերենի: Մանսք. Պ. Մ.

անյայտի թափով ու չափով, վոր շատ շուտով Արևմտյան Յերոպայի արդյունաբերական մենաշնորհին պետք է վերջ տրվի: Յն այդ յերկու հանգամանքները յետագարձ ազդեցություն են անում նայե Ամերիկայի վրա հեղափոխական ուղղությամբ: Ինքնուրույն կերպով աշխատող ֆերմերները մանր ու միջին հողային սեփականությունը, Ամերիկայի քաղաքական կարգի այդ հիմքը, հսկայական ֆերմերները մրցման հարվածների ներքո քանի զնում այնքան ավելի յե ընկնում, մինչդեռ արդյունաբերական շրջաններում կապիտալի առասպելական կենտրոնացման հետ միասին, առաջին անգամ բազմաթիվ պրոլետարիատ է գոյանում»:

Անցնենք Ռուսաստանին:

1848—49 թվականների հեղափոխության ժամանակ վնչ միայն յերոպական միապետները, այլ և յերոպական բուրժուաները սուսական միջամտության մեջ ելին տեսնում միակ փրկությունը պրոլետարիատից, վոր այն պահին նորնոր եր հավաքում իր ուժերը: Նրանք ցարին յերոպական սեակցիայի պետը հռչակեցին: Հիմա նա նստած է Գառչի-նայում, իբրև հեղափոխության սաղմագերի, և Ռուսաստանը — Յերոպայի հեղափոխական շարժման առաջագահի գոռնդն է:

Կոմունիստական Մանիֆեստի նպատակն է յեղել հռչակել արդի բուրժուական սեփականության գալիք անխուսափելի կործանումը: Մակայն Ռուսաստանում կապիտալիստական կարգի տենդոտ զարգացման և նորնոր կաղմակերպվող բուրժուական հողատիրության կողքին մենք տեսնում ենք, վոր հողի մեծ մասը գյուղացիների համայնական սեփականությունն է:

Այժմ հարց է ծագում. — կարո՞ղ է, արդյոք, սուսական գյուղացիական համայնքը, — նախնական համայնական հողատիրության այդ արդեն ծայր ստոհճան քայքայված ձևը — անմիջապես հողատիրության ավելի բարձր—կոմունիստական ձևի անցնել, թե նախ համայնքը հողատիրության կաղմալումման նույն շրջանը պիտի անցնի, ինչ վոր Արևմուտքն է ապրել իր պատմական զարգացման ընթացքում:

Ներկայումս այդ հարցի միակ հնարավոր պատասխանը հետևյալն է: Յեթե սուսական հեղափոխությունն Արևմուտ-

քում ըանվորական հեղափոխության ազդանշան զտոնա—այդ դեպքում արդի սուսական համայնական սեփականությունը կարող է կոմունիստական զարգացման յեղակետ հանդիսանալ»:

Լոնդոն, 21 հունվարի 1882 թ.

Գրեթե նույն միջոցին մի նոր լինկերեն թարգմանություն լույս տեսավ ժընևում՝ Manifest kommunistyczny.

Ապա լույս տեսավ մի նոր դանիերեն թարգմանություն՝ Socialdemokratisk Bibliothek-ում, Kjöbenhavn 1885 թ. (սոցիալ-դեմոկրատական գրուղարանում, Կոպենհագեն): Այդ թարգմանությունը, տարարախտարար, լիակատար չե. մի քանի ետական կտորներ, վոր, ըստ յերևույթին, դժվար է յեղել թարգմանել, բաց են թողնված: Բացի այդ տեղտեղ շիերթության հետքեր են նշմարվում, մի բան, վոր անավել ևս անախորժ է, քանի վոր, ինչպես յերևում է աշխատությունից, յեթե թարգմանիչն ավելի խնամքով վերաբերված լիներ գործին, կարող կլիներ գերազանց արդյունքի հասնել:

1886 թվին Ֆրանսերեն մի նոր թարգմանություն* լույս տեսավ Le Socialiste-ի մեջ Փարիզում: Մինչև այժմ յերևան յեկածներից սա լավագույնն է:

Իրանից հետո, նույն տարվա ընթացքում, հայանական մի թարգմանություն լույս տեսավ նախ Մադրիդի El Socialista-ի մեջ և ապա առանձին գրքույկով Manifesto del Partido Communist por Carlos Marx y F. Engels, Madrid, Administracion de El Socialista, Herman Cortés 8.

Իբրև կուրյոզ կնիշատակեմ նայե, վոր 1887 թ. Փոլսի մի հրատարակչի առաջարկված և յեղել «Մանիֆեստի» հայերեն թարգմանությունը, սակայն խեղճ մարդը սիրա չի արել ապագրել մի գրություն, վորը կրում է Մարքսի անունը: Նա այն կարծիքին է յեղել, թե լավ կլիներ, յեթե իբրև հեղինակ հանդես գար ինքը թարգմանիչը, մի բան, վոր վերջինս հանձն չեր տուել:

* Լաուրա և Գոլ Լաֆարգի թարգմանությունը: Ետն. Պ. Մ.

Մի շարք ավել կամ պակաս սխալներ պարունակող ամերիկյան թարգմանություններից հետո, վոր տպագրվել են Անգլիայում, վերջապես 1888 թվին լույս տեսավ հարազատ թարգմանություն: Իսկ իմ բարեկամ Սամուել Մուրինն է, վոր նախ քան տպագրելը մենք յերկուսով միասին նորից աչքի յենք անց կողքեր: Վերնագիրն այսպես է՝ Manifesto of the Communist Party, by Karl Marx and Frederick Engels. Authorized English Translation, edited and annotated by Frederick Engels. 1888. London, William Reeves, 185 Fleet st. E. C.

Այս թարգմանությունից մի քանի ծանոթություններ անց եմ կացրել ներկա հրատարակության մեջ:

Մանիֆեստն իր սեփական կենսական ընթացքն է ունեցել: Լույս տեսնելուն պես՝ նա խանդավառ ընդունելություն գտավ գիտական սոցիալիզմի այն միջոցին զեռ ևս սակավաթիվ առաջադիմ գնդի կողմից (ինչպես ցույց է տալիս առաջին նախաբանում բերված թարգմանությունների ցուցակը): Սակայն շուտով սեղանի վրա, վոր սկսվեց Փարիզի բանվորների 1848 թվի հունիսյան պարտությունից հետո, նրան մղեց բնմի խորքը և վերջապես 1852 թվի նոյեմբերին կոմունիստների վրա կարած Քյոլնի դատավճիռը նրան տրինական ճանապարհով՝ որենքից դուրս հռչակեց: Փետրվարյան հեղափոխությունից սկիզբ առած բանվորական շարժումը հասարակական ասպարիզից անհետացավ թե չէ, Մանիֆեստն էլ քաշվեց հրապարակից:

Յերբ վոր յերոպական բանվոր դասակարգը բավականաչափ ամրացավ տիրող դասակարգերի դեմ մի նոր հարձակում գործելու համար, առաջ յեկավ ճեմնվորների Միջազգային Ընկերությունը: Նրա նպատակն էր՝ Յերոպայի և Ամերիկայի վողջ պայքարունակ բանվորությունը ձուլել մի մեծ բանակի մեջ: Ուստի նա չէր կարող յիլակեա ունենալ Մանիֆեստի հիմքում դրած սկզբունքները: Նա պիտի այնպիսի ծրագիր ունենար, վոր իր դուռը չփակեր անգլիական տրեդ-ունիոնականների, Ֆրանսիական, բելգիական, իտալական և հնդկական պրուգոնականների և գերմանա-

կան լասալականների առջև: Անգամ Բակունինն ու անիշխանականներն էլին ընդունում, վոր այդ ծրագիրը, Ինտերնացիոնալի կանոնադրության հիմնավորումը—Մարքսը վարպետորեն է գրել: Մանիֆեստի առաջադրած սկզբունքների վերջնական հաղթանակը Մարքսը բացառապես բանվոր դասակարգի մտավոր զարդացումից էր ակնկալում, վոր միահամուռ գործունեություն և այդ սկզբունքների քննության անհրաժեշտ հետևանքը պիտի հանդիսանար:

Կապիտալի դեմ մղված պայքարի իրադարձությունը, և առավել պարտությունները, քան աջողություններն անխուսափելիորեն պիտի պարզեյին պայքարողների համար նրանց նախընթաց համադարմանների անբավարարությունը, և բանվոր դասակարգի ազատագրման իրական պայմանների հիմնական ըմբռնումն ավելի դյուրություն բեր պիտի մտնե նրանց գլուխը: Յեվ Մարքսն արդարացի յեր: Այլ բան էր բանվոր դասակարգը 1874 թվին, Ինտերնացիոնալի քայքայման պահին և միանգամայն այլ—1864 թվին: յերբ հիմնվեց Ինտերնացիոնալը: Պրուգոնականությունը ուժանական յերկրներում և յուրորինակ լասալականությունը Գերմանիայում մեռնելու վրա էլին, անգամ այն միջոցի ծայր աստիճան յետագեմ անգլիական տրեդ-ունիոնները հետզհետե այնքան առաջ դնացին, վոր 1887 թվին նրանց համադրմարի նախադահը Սուոնսիում նրանց անունից կարող էր ասել՝ «ցամաքային սոցիալիզմը մեր աչքում կոբցրել և իր սարսափը»: Իսկ ցամաքային սոցիալիզմը 1887 թվականին գրեթե բացառապես Մանիֆեստի ավետած մի տեսություն էր: Այսպիսով Մանիֆեստի պատմությունը 1848 թվականից սկսած վորոշ չափով արդի բանվորական շարժման պատմությունն է արտացոլում: Ներկայումս դա անկասկած վողջ սոցիալիստական գրահանություն ամենատարածված, ամենամիջազգային արտադրությունն է,

* Լասալն անձամբ մեզ միշտ խոստովանել է, վոր ինքը Մարքսի աշակերտն է և իբրև այդպիսին Մանիֆեստի տեսակետի վրա յե կանգնած: Այլ է նրա այն կողմնակիցների բանը, վորոք նրա առաջադրած գեոտական վարկ վայելող արտադիր ընկերության պահանջից դենը չեյին անցնում և ըզմանդակ բանվոր դասակարգը պետական սղնսության և ինքնագնություն կողմնակիցների էլին բաժանում:

Միջրբից սկսած մինչև Կալիֆորնիա—բոլոր յերկրների բյուրավոր բանվորների ընդհանուր ծրագիրը:

Այնու հանգերձ՝ Մանիֆեստը լույս ընծայելու պահին մենք չվստահացանք սոցիալիստական անվանել նրան: Յերկու տեսակ մարդկանց էյին 1848 թվականին սոցիալիստ անվանում՝ մի կողմից դանազան ուտոպիական սիստեմների կողմնակիցներին, հատկապես՝ ովենականներին—Անգլիայում և Ֆուրիերականներին—Ֆրանսիայում, վերոնք այն շրջանում աշխատելի և աստիճանաբար մահացող աղանդավորներ էյին դարձել, մյուս կողմից—բազմազան սոցիալական հեքիմներին, վերոնք կամենում էյին, առանց կապիտալին ու շահին ամենաչնչին զիստ հասցնելու, իրենց պես-պես համադարմաններով և տեսակ-տեսակ կարկատաններով վերացնել հասարակական ցավերը: Յերկու դեպքում էլ այդ մարդիկ բանվորական շարժումից դուրս էյին կանգնած և «լուսավորյալ» դասակարգերից էյին պաշտպանութուն ակնկալում: Ընդհակառակը՝ բանվորութեան այն մասը, վոր զուտ քաղաքական հեղաշրջումներից հույսը կտրել և հասարակութեան հիմնական վերանորոգում եր պահանջում, այն պահին կոմունիստական եր կոչվում: Իս լոկ կոպիտ տաշված, սոսկ բնադդական, յերբմե բոկ կոմունիզմ եր: Սակայն նա բավական զորեղ եր յերկու ուտոպիական—կոմունիստական սիստեմ ստեղծելու համար, Ֆրանսիայում—Կաբելի «իկարական» ուսմունքը, Գերմանիայում—Վայտլինգինը: 1847 թվականին սոցիալիզմ ասածը բուրժուական շարժում եր, կոմունիզմը—բանվորական: Սոցիալիզմը, գոնե ցամաքում, սաղոնական բնույթ եր կրում, իսկ կոմունիզմը—դրա հակառակն եր: Յև վորովհետև այն ժամանակ արդեն մենք վճռականորեն այն կարծիքին էյինք, վոր «բանվորների ազատագրումը բանվոր դասակարգի գործը պիտի լինի», ուստի և վոշ մի բուպի չեյինք կարող տատանվել, թե յերկու սնունդից վորն ընտրենք: Հետագայում էլ մեր մաքովը չի անցել հրաժարվել այդ սնունդից:

«Պրոլետարներ բոլոր յերկրների—միացեք»:

Սակալ ձայներ արձագանք տվին ի պատասխան, յերբ մենք այդ խոսքերն աշխարհ նետեցինք սրանից 42 տարի

առաջ, Փարիզի հեղափոխութեան նախորդակին, յերբ պրոլետարիատն իր սեփական պահանջներով հանգես յեկավ: Սակայն 1864 թվի անպտեմբերի 28-ին Արևմտյան Յերոպայի յերկրների մեծ մասի պրոլետարիատը միացել և փառապանձ Բանվորական Միջազգային Ընկերութունն եր հիմնել: Չիշա և, «Ինտերնացիոնալը» լոկ իննը տարվան կյանք ունեցավ: Բայց վոր նրա հաստատած բոլոր յերկրների պրոլետարների հավերժական միութունը դեռ կենդանի յև և ապրում և այսոր ակելի գորեղ, քան յերբևե—դա ամենից լավ այսորվա որն և վկայում: Վորովհետև հենց այսոր, այս տողերը գրելուս բուպիյին, յերոպական և ամերիկյան պրոլետարիատը գորահանդես և կազմել իր առաջին անգամ հավաքած ուղամական ուժերի, վոր ի մի յեն հավաքվել վորպես մի գործ, մի զրոշակի տակ, մի գերագույն նպատակի համար: Բանվորական ութժամյա ընական աշխատածամն և տակավին 1886 թվին Ինտերնացիոնալի ժընեկի համագումարում հոչակված և ապա 1889 թվի Փարիզի բանվորական համագումարում հայտարարված այդ նպատակը: Յեվ այսորվա տեսարանը բոլոր յերկրների կապիտալիստների և կալվածատերերի աչքը կրանա, վոր պեսպի տեսնեն, թե այսոր բոլոր յերկրների պրոլետարներն իրոր միացել են:

Մարքսը պիտի կողքիս կանգնած լիներ, վոր իր սեփական աչքով տեսնեի այդ:

Լոնդոն, 1 մայիսի 1890 թ.

Փ. ԿՆՅՆԵԼՍ

ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
Մ Ա Ն Ի Ֆ Ե Ս Տ Ը

Յերոզայում մի ուրվական և շրջում—կոմունիզմի ուրվականը: Հին Յերոզայի բոլոր ուժերը համախմբվել ու սրբազան հալածանք են հարուցել այդ ուրվականի դեմ— պապն ու ցարը, Մետերնիխն* ու Գիգոն**, Ֆրանսիական արժատականներն ու գերմանական վոստիկանները:

* Մետերնիխը 1809 թվականից մինչև 1848 թիվը Ավստրիայի արտաքին գործոց մինիստրն և յեղել: 1815 թ. սուսաց (Նիկոլայ Ա.), ավստրիական և պրուսական թագավորները Փարիզում կնքելին այսպես կոչված «Սրբազան դաշնակցութունը», փորը կոչված եր միջամտել ուրիշ պետութունների ներքին գործերին՝ ազատագրական և հեղափոխական շարժումները ճնշելու նպատակով: Մետերնիխը այդ «Սրբազան դաշնակցության» հոգին, պաշտպանում եր Տաճկաստանը հույների ազատամբռության ժամանակ, հալածում հեղափոխական շարժումը Ավստրիայում, Իտալիայում, Հսպանիայում և այլն: Նրան տապալից 1848 թվականի հեղափոխութունը: Ծանոթ. Պ. Մ.

** Գիգոն Ֆրանսիական հայտնի քաղաքական գործիչ և պատմաբան և: Կինկով միապետական-սահմանադրական, (այսինքն՝ կադետ) նա խոշոր բուրժուազիայի շահերի պաշտպանն և հանդիսացել: Զանազան ժամանակ յեղել և լուսավորության և արտաքին գործոց մինիստր, իսկ 1847 թվականին (Մանիֆեստի լույս տեսած տարին)—պրեմյեր: Գրուսական կառավարության պահանջով Գիգոն արտաքսեց Կ. Սարքսին Փարիզից: Նրա կառավարության նեղ-բուրժուական և բյուրոկրատական բնույթը 1848 թ. հեղափոխության շարժառիթներից մեկն եր: Ծանոթ. Պ. Մ.

Վճրն և այն գիմադիր կուսակցութիւնը, վոր կառավար (regierend, управляющ) հակառակորդներէ կողմից կոմունիստական հռչակված շլիներ: Վճրն և այն գիմադիր կուսակցութիւնը, վոր կոմունիզմի անվանարկու մեղադրանքը յետ շարած շլիներ թէ իրենից ավելի առաջադեմ գիմադիրներն, թէ իր յետադեմ հակառակորդներն յերեսին:

Այս փաստից յերկու յեզրակացութիւն և բղխում:

Բոլոր յերոզակիան պետութիւններն կողմից կոմունիզմն արդեն ճանաչված և իբրև ուշ:

Պատեն և արդեն, վոր կոմունիստներն իրենց հայեցակերպը, նպատակներն ու ձգտումները հանդես բերեն արար-աշխարհի առջև և կոմունիզմի ուրվականի մասին շրջող հեքիաթներին կուսակցութիւն իսկ Մանիֆեստը հակադրեն:

Ահա այդ նպատակով մենք, բազմազան ազգերի կոմունիստներս, հովաքվեցինք Լոնդոնում և մշակեցինք հեռակալ Մանիֆեստը, վոր նրատարակվելու յե անգլիերեն, ֆրանսերեն, գերմաներեն, իտալերեն, ֆլամաներեն և գանիերեն լեզուներով:

I

ԲՈՒՐԹՈՒՆՆԵՐ ԹԵՎ ՊՐՈՂԵՑԱՐՆԵՐ

Բոլոր մինչաշխարհային հասարակութիւններն պատմութիւնը* — դասակարգերի պայքարի պատմութիւն և:

Ազատն ու սարուկը, պատրիկն ու պլեբեյը, բարոնն ու ճորտը, համբայրն ու քյարզարը, կարճճնշոզն ու ճնշվածը միշտ ել իբրս հակառակ են յեղել, անընդհատ պայքար են մղել իբրս շղեմ—մերթ գաղանի, մերթ ակնծայա, մի պայքար, վոր կամ ամբողջ հասարակութիւն հեղափոխական վերա-

* Ավելի ճիշտ՝ այն պատմութիւնը, վոր մեզ գրավար կերպով և հասել: 1847 թվին հասարակութիւն նախապատմութիւնը, նրա հասարակական կազմը, վոր նախորդում և ամեն մի գրավար պատմութիւն, գրեթէ միանգամայն անհայտ եր: Հետո միայն Հարստահուղներ հայանագործեց հողի համայնական տիրապետութիւնը Ռուսաստանում, իսկ Մուրերն ապացուցեց, վոր զա յեղել և նայն բոլոր գերմանական ցեղերի հասարակութիւն հիմքն ու պատմութիւն յելակետը: Այլա թե գտան, վոր համայնական հողատիրութիւնը Հնդկաստանից մինչև Երբանդիա գյուղական հասարակութիւնների նախնական կազմն և յեղել: Աերջապես Մորգանի արած գյուտի շնորհիվ, առմի իսկական բնույթի մասին և տոնմի ցեղի մեջ բռնած տեղի մասին, գրեթէ ամբողջ այդ նախնական կոմունիստական հասարակութիւն ներքին կազմակերպութիւնն իր տեղական ձևով: Այդ նախնական հասարակութիւն կազմարւծման հետ սկսվում և հասարակութիւն շարտափորումը սարբեր և ի վերջո հակադիր դասակարգերի:

նորոգումով և վերջացել, կամ պայքարող դասա-
կարգերի միասնական կործանումով:

Պատմութեան նախընթաց շրջաններում մենք
գրեթէ ամենուրեք գտնում ենք հասարակութեան
անդամագատված տարբեր դասերի, հասարակական
գիրքերի բազմապիսի աստիճաններ, Հին Հռոմում՝
պատրիկներ, ասպետներ, պլեբեյներ և սարուկներ,
միջնադարում՝ ավատատերեր, վասսալներ, համքար-
ներ, քյարզարներ և ճորտեր: Յե՛վ այդ դասակար-
գերից գրեթէ յուրաքանչյուրը դարձյալ ստորաբա-
ժանութիւններ և ունեցել:

Կործանված ավատական հասարակութեանից
յե՛լած արդի բուրժուական հասարակութեանն ել
դասակարգային ներհակութեանը չվերացրեց: Նա
լո՛ւ նոր դասակարգեր, ճնշումի նոր պայմաններ և
պայքարի նոր յեղանակներ գրեց հների տեղ:

Մեր ժամանակաշրջանը—բուրժուադիայի ժա-
մանակաշրջանը—նրանով և սակայն նշանավոր, վոր
դասակարգերի հակադրութեաններին պարզ ձև և
տվել: Ամբողջ հասարակութեանը հետզհետե բաժան-
վում և յերկու մեծ, թշնամի բանակների, յերկու
մեծ, ուղղակի դեմ առ դեմ կանգնած դասակարգերի
—բուրժուադիայի և պրոլետարիատի:

Միջնադարյան ճորտերից սերում է նորածագ
քաղաքների յեկվոր ազգաբնակչութեանը (Pfahlbürger),
վարից դարգանում են բուրժուադիայի սկզբնական
տարրերը:

Երբ վոր Ամերիկան հայտնագործվեց և գտնվեց
չուրջաֆրիկյան նավագնացութեան ուղին, նորեղուկ
բուրժուադիայի առջև նոր տապալից բացվեց: Արևե-
լյան Հնդկաստանի և Չինաստանի շուկաները, գազթը

գեպի Ամերիկա (Ամերիկայի կոլոնիզացիան), փո-
քանակութեանը գաղութների հետ, փոխի միջոցների
և ընդհանրապես սպրանքների բազմանալը,—գարկ
տվին առևտրի, նավարկութեան և արդյունագործու-
թեան տակավին չտեսնված բարգավաճման և գրա-
շնորհիվ քայքայվող ավատական հասարակութեան
մեջ հեղափոխական տարրերի արագ զարգացման:

Ավատական կամ համքարային արդյունագործու-
թեան արտագրութեան մինչ այդ գոյութեան ունե-
ցած յեղանակը նոր շուկաների շնորհիվ աճած պա-
հանջին այլևս չէր բավարարում: Նրա տեղը բռնեց մա-
նուֆակտուրան: Արդյունագործական միջին դասը վա-
նեց համքարներին: Աշխատանքի բաժանումը գանա-
զան համքարութեանների միջև տեղի տվեց աշխա-
տանքի բաժանումին յուրաքանչյուր արհեստանոցում:

Սակայն շուկան շարունակ աճում էր, պահանջն
անընդհատ ավելանում: Մանուֆակտուրան ել այլևս
չէր կարողանում բավարարել: Յե՛վ անա շողին ու
մեքենան հեղափոխեցին արդյունագործութեան ար-
տագրութեանը: Մանուֆակտուրայի տեղը—արդի խո-
շոր արդյունագործութեանը բռնեց, արդյունագործա-
կան միջին դասի տեղը—արդյունագործական միլիո-
նատերերը, արդյունագործական ամբողջ բանակների
դեկավարները, արդի բուրժուազիան:

Սոցոր արդյունագործութեանն ստեղծեց համաշ-
խարհային շուկան, վոր նախապատրաստված էր
Ամերիկայի հայտնագործումով: Համաշխարհային շու-
կան անչափ զարգացրեց տուտուրը, նավարկութեանը
և ցամաքային յերթնեկութեանը: Այդ հանգամանքը
յետագարձ ազդեցութեան ունեցավ արդյունագործու-
թեան ծավալման վրա, և վոր չափով արդյունագոր-

ժուլթյունը, առևտուրը, նավարկութիւնն ու յերկաթուղիներն ելին տարածվում, նույն չափով բուրժուազիան եր զարգանում, բազմապատկում իր կապիտալը և յետ մղում միջնադրախց մնացած բոլոր դատակարգերը:

Այսպիսով մենք տեսնում ենք, վոր արդի բուրժուազիան ինքն ել արդյունք է յերկարատե դարգացման, արտադրութեան և փոխի յեղանակի մի շարք հեղաշրջումների:

Ամեն անգամ այդ զարգացման մի աստիճանից մյուսն անցնելիս՝ բուրժուազիան համապատասխան քաղաքական առաջդիմութիւնն է արել: Բուրժուազիան—ճնշված դաս է յեղել ավատական տերերի տիրապետութեան ներքո, զինված և ինքնավար աստղիացիա (համախմբում) կոմունայում*, այստեղ՝ անկախ քաղաքային հանրապետութիւն, այնտեղ՝ միապետութեան յերրորդ, հարկատու դաս, ապա՝ մանուֆակտուրայի ժամանակաշրջանում, դասային կամ արտոյուտ միապետութիւնների մեջ—հակակշիռ ընդդէմ ազնվականութեան: Բուրժուազիան առհասարակ խոշոր միապետութիւնների զլխավոր պատվարն է յեղել, իսկ խոշոր արդյունաբերութիւնն և համաշխարհային շուկաներ հաստատելուց հետո, արդի ներկայացուցչական պետութեան մեջ, նա վերջապես բացառիկ քաղաքական իշխանութիւնն է նվաճել: Արդի պետական իշխանութիւնը լուրջ մի կոմիտե յե, վոր վողջ բուրժուազատակարգի հասարակական գործերն է վարում:

* Ավատատերերից փողով կամ ուժով ինքնավարութեան իրավունք ձեռք բերելուց հետո՝ Իտալիայի և Յրանսիայի քաղաքացիներն այդպէս էլին անվստում իրենց քաղաքային համայնքը:

Բուրժուազիան պատմութեան մեջ վերին աստիճանի հեղափոխական դեր է կատարել:

Բուրժուազիան, վորտեղ տիրապետութեան է հասել, խորտակել է բոլոր ավատական, նահապետական, հովվերգական հարաբերութիւնները: Ավատական խայտաբղետ կապերը, վորոնք կապում էլին մարդկանց իրենց բնական մեծափորներին, նա անողորմաբար կտրտեց և մարդկանց միջև բացի մերկ շահից, բացի անզգա «նաղդ փողից» վողջինչ այլ կապ չթողեց: Բարեպաշտ անուրջի սրբազան դողը, ասպետական վողհորութիւնն ու քաղքէնի թախիժը նա խեղդեց յեսամոլ հաշի ստոցաշրի մեջ: Անհատական արժանապատվութիւնը նա փոխարժեքի վերածեց, թղթով շնորհած և անձամբ ձեռք բերած անթիվ ազատութիւնների տեղ—մի հասիկ, անխիղճ, առևտրի ազատութիւն գրեց: Մի խոսքով կրոնական և քաղաքական պատրանքներով քողարկված շահագործումի տեղ—ափաշխարա, անամոթ, անմիջական, կոշտ ու կոպիտ շահագործում գրեց:

Բուրժուազիան գործունէութիւնների բոլոր տեսակները, վորոնք մինչ այդ ակնածութիւնն ու պատկառանք էլին վայելում, զրկեց հմայքից: Բժշկին, իրավաբանին, քահանային, պետին, գիտնականին նա իր վարձու բանփորները զարծրեց:

Բուրժուազիան ընտանեկան հարաբերութիւնների սրտաշարժ—սկնտիմենտալ քողը պատռեց և նրանց զուտ փողային հարաբերութիւնների վերածեց:

Բուրժուազիան մերկացրեց թե ինչպէս բիրտ ուժի արտահայտութիւնը, վորով այնքան հիանում են միջնադարը դիտող յետադիմականները, իրեն

համապատասխան լրացում ե գտնում ծույլ-անշար-
ժության և ճրիակերության մեջ:

Առաջին անգամ նա ցույց տվեց, թե ինչեր կա-
րող ե գլուխ բերել մարդուս գործունեյությունը:
Նա ստեղծագործեց բոլորովին այլ հրաշալիքներ,
քան յեզրիտական բուրգերը, հոռմեյական ջրմուզ-
ները և գոթական տաճարները, նա միանգամայն
այլ արշավանքներ վարեց, քան ազգերի գաղթը և
խաչակրաց արշավանքները:

Բուրժուազիան չի կարող գոյություն ունենալ
առանց արտադրության գործիչների, հետևապէս և
արտադրական հարաբերությունների, հետևապէս և
հասարակական բոլոր հարաբերությունների անընդ-
հատ հեղափոխման: Ընդհակառակը՝ արտադրության
հին յեղանակների անփոփոխ պահպանելու պահանջը
— բոլոր նախընթաց արդյունադործական զասակար-
գերի գոյության առաջին պայմանն ե յեղել: Բոլոր
այլ ժամանակաշրջաններից բուրժուականը զանա-
զանվում ե արտադրության անդադրում հեղաշրջու-
մով, հասարակական բոլոր կացությունների անընդ-
հատ սասանումով, մշտական անապահովությամբ ու
շարժումով: Բոլոր ամուր, ժանգոտ հարաբերություն-
ներն իրենց ուղեկցող հնադարյան մտապատկերնե-
րով ու հայացքներով տարբարւածվում են, բոլոր
նորակագմերը, դեռևս չամրապնդած՝ հսանում: Այն
ամենը, ինչ զասային ե և անշարժ, գոլորշիանում ե,
բոլոր սրբությունները— պղծվում են և մարդիկ վերջ
ի վերջո հարկադրվում են իրենց կենսական դիրքին,
իրենց փոխադարձ հարաբերություններին զգաստ
աչքով նայելու:

Իր ապրանքների սպառափայրն ընդլայնելու

պահանջը մղում ե բուրժուազիային յերկրագունդն
ի վեր: Ամեն տեղ բռն ե գնում նա, ամենուրեք
բնակություն և կապեր հաստատում:

Բուրժուազիան, համաշխարհային շուկաները
շահագործելով՝ բոլոր յերկրների արտադրությունն
ու սպառումը կամոպոլիտաբար ե կազմակերպում:
Ի մեծ վիշտ յետադիմականների արդյունադործու-
թյան վտաի տակից նա խլեց ազգային հողը, նախ-
նական ազգային արդյունադործությունները մասամբ
փոշնչացել, մասամբ որ ըստ որե փոշնչանում են:
Նրանց տեղը նորանոր արդյունադործություններ են
բռնում, վորոնց ներմուծումը բոլոր քաղաքակիրթ
ազգերի համար կյանքի և մահու խնդիր ե դառնում:
Արդյունադործություններ, վորոնք վոչ միայն տեղա-
կան հում նյութեր են մշակում, այլ և յերկրադնդի
ամենահեռավոր գոտիների հում նյութերը և վորոնց
Ֆարրիկատները վոչ միայն իրանց յերկրում են
սպառվում, այլ և աշխարհի բոլոր մասերում: Հին,
տեղական արտադրությամբ բավարարվող կարիքների
տեղը նորերն են բռնում, վորոնք իրենց բավարար-
ման համար ամենահեռավոր յերկրների և կլիմա-
ների պրոդուկտներն են պահանջում: Հին, տեղական
և ազգային ինքնաբավարարման և ինքնամոխման
տեղը բռնում են բազմակողմանի հարաբերություն-
ներ, ազգերի բազմակողմանի կախում իրարից: Յե՛վ
դա այդպես ե հոգևոր արտադրության նկատմամբ,
ինչպես նյութական: Հատ-հատ ազգերի հոգևոր
արտադրությունները— հանրային բարիքներ են դառ-
նում: Ազգային միակողմանիությունն ու սահմանա-
փակությունը, քանի գնում, այնքան անհնար են
դառնում, և բազմաթիվ ազգային ու տեղական

գրականութիւններէց միասնական համաշխարհային գրականութիւնն եւ գոյանում:

Բուրժուազիան, արտադրութեան բոլոր գործիքներէ արագ բարեկալումով, յերթեկեկութեան անվերջ դյուրացումով, գեպի քաղաքակրթութիւնն եւ միում բոլոր ազգերին, անգամ ամենաբարբարոսներին: Ապրանքների եժան գները—նրա ծանր արտիւլերիան եւ, վորով նա հիմնահատակ եւ անում բոլոր շինական պատերը եւ բարբարոսների ամենահաստակող ոտաբասեցութիւնը ստիպում եւ անձնատուր լինելու: Նա հարկադրում եւ, վոր բոլոր ազգերը, յեթե չեն ուզում կործանվել, յուրացնեն արտադրութեան բուրժուական յեղանակը: Նա ստիպում եւ, վոր նրանք իրենց մեջ այսպես կոչված քաղաքակրթութիւնն մտցնեն, այսինքն՝ բուրժուա դասնան: Սի խոսքով նա իր համար մի նոր աշխարհ եւ ստեղծագործում ըստ իր սեփական պատկերի:

Բուրժուազիան գյուղը քաղաքի տիրապետութեան յենթարկեց: Նա հսկայական քաղաքներ եւ ստեղծել, քաղաքի ազգաբնակչութիւնը նա ծայր աստիճան բազմացրել եւ ի հաշիվ գյուղերի եւ դրանով ազգաբնակչութեան նշանավոր մասը պսկել գյուղական ապուշ կյանքից: Յե՛վ ինչպես նա գյուղն եւ քաղաքից կախման մեջ դրել, այնպես եւ բարբարոս ու կիսաբարբարոս յերկրներն եւ յենթարկել քաղաքակրթիւններին, գյուղացի ժողովրդները բուրժուականներին, Արևելքը—Արևմուտքին:

Բուրժուազիան արտադրութեան միջոցների, սեփականութեան եւ ազգաբնակչութեան ցրվածութիւնը ավելի ու ավելի վերացնում եւ: Նա ժողովել եւ ազգաբնակչութիւնը, կենտրոնացրել արտադրութեան

միջոցները եւ սեփականութիւնը սակավաթիվ ձեռքերում: Նրա անհրաժեշտ հեռանքը քաղաքական կենտրոնացումը յեղավ: Տարբեր շահերով, որենքներով, կառավարութիւններով եւ մաքսերով, անկախ, գրեթե լոկ դաշնակցող գաղաւնները նա կցեց իրար, մի ազգ, մի կառավարութիւն, մի որենք, մի ազգային դասակարգային շահ, մի մաքսային գիծ ստեղծեց:

Բուրժուազիան իր դասակարգային հազիվ հարյուրամյա տիրապետութեան ընթացքում ավելի բազմաթիվ եւ վիթխարի արտադիր ուժեր ստեղծեց, քան բոլոր նախընթաց սերունդները միասին: Բնական ուժերի նվաճումը, մեքենաները, քիմիայի կիրարկումը արդյունագործութեան եւ հողագործութեան մեջ, շոգենավարկութիւնը, յերկաթուղիները, յելեքտրական հեռադիւրները, ամբողջ աշխարհամասերի մշակումը, գետերի հարմարացումը նավազնացութեան համար, ասես գետնը տակից դուրս բերած ամբողջ ժողովուրդներ . . . նախընթաց դարերում վորի՞ մտքովը կանցներ, թե հասարակական աշխատանքի ծոցում այդքան արտադիր ուժեր են ներհում:

Արդ՝ մենք տեսանք—արտադրութեան եւ շրջանառութեան միջոցները,—այն հողը, վորի վրա սաղմնավորվեց բուրժուազիան—ավատական հասարակութիւնն եւ արտադրել: Արտադրութեան եւ շրջանառութեան այս միջոցների զարգացման վորոշ աստիճանի վրա, ավատական հասարակութեան արտադրական եւ փոխի հարաբերութիւնները, յերկրագործութեան եւ մանուֆակտուրայի, արդյունագործութեան ավատական կազմակերպութիւնը, մի խոսքով

սեփականութեան ավատական հարաբերութեանները — արդեն զարգացած արտադիր ուժերին — այլևս դադարեցին համապատասխանելուց: Նրանք կաշկանդում ելին արտադրութեան զարգացումը, նպաստելու փոխարեն: Արտադրութեան համար նրանք բաղմաթիվ կապանքներ դառան: Նրանք պիտի խորտակվեյին և խորտակվեցին:

Նրանց տեղը բռնեց ազատ մրցութեանը, իրեն համապատասխան հասարակական և քաղաքական կազմով, բուրժուական դասակարգի անտեսական և քաղաքական տիրապետութեամբ:

Մեր աչքի առջև տեղի ունի նման մի շարժում: Արտադրութեան և շրջանառութեան միջոցների բուրժուական հարաբերութեանները, բուրժուազիայի սեփականատիրական հարաբերութեանները, արդի բուրժուական հասարակութեանը, վոր արտադրութեան և շրջանառութեան այսքան գորեղ միջոցներ և դուրս կոչել, նման և այն կախարդապետին, վեր այլևս չի կարողանում իշխել իր իսկ դուրս կոչած ստորերկրյա ուժերին: Արդյունաբերութեան և առևտրի պատմութեանը տանյակ տարիներից ի վեր արդի արտադիր ուժերի ըմբոստացման պատմութեանն և իսկ ընդդեմ արտադրութեան արդի հարաբերութեանների, ընդդեմ սեփականատիրական հարաբերութեանների, բուրժուազիայի տիրապետութեան այդ կենսական պայմանների դեմ: Բազմական և հիշատակելի առևտրական ճգնաժամերը, վոր իրենց պարբերական վերադարձով քանի զնում, ավելի սպառնորեն են զնում բուրժուական հասարակութեան գոյութեան խնդիրը: Առևտրական ճգնաժամերի պահին վաղ միայն արտադրած ապրանքների, այլև

արդեն ստեղծված արտադիր ուժերի մեծ մասն և անընդհաա վոչնչանում: Ճգնաժամերի միջոցին բռնկում և հասարակական մի համաճարակ, վոր բոլոր նախընթաց ժամանակաշրջանում անհեթեթ կլիվար — գերարտադրութեան համաճարակը: Հանկարծակի հասարակութեանը գտնում և իրեն յետ նետված առժամյա բարբարոս կաշույն մեջ: Ասես մի սով, մի համատարած ավերիչ պատերազմ կտրած լինի նրա ապրուստի բոլոր միջոցները: Կարծես արդյունազործութեանը, առևտուրը վոչնչացած լինեն: Յեվ ինչո՞ւ: Վորովհետև հասարակութեանն ավելի քան շատ քաղաքակրթութեան, ապրուստի միջոցներ, արդյունազործութեան և առևտուր ունի: Նրա տրամադրութեան ներքո գտնված արտադիր ուժերն այլևս բուրժուազիայի սեփականատիրական հարաբերութեանների առաջնադասմանը չեն նպաստում: Ընդհակառակը՝ նրանք այդ հարաբերութեանների համար ավելի քան գորեղ են, կաշկանդվում են նրանցից և հենց վոր նրանք հաղթահարում են այդ կապանքները, իսկույն վողջ բուրժուական հասարակութեանն անկարգութեան մեջ են քցում: Նրանք սպառնում են բուրժուական սեփականութեան գոյութեանը: Բուրժուական հարաբերութեանները չափազանց նեղ են իրենց իսկ արտադրած հարստութեանն ընդգրկելու համար: Ինչպես և ապա բուրժուազիան ճգնաժամերը հաղթահարում: Մի կողմից՝ հարկազրաբար մեծ քանակությամբ արտադրական ուժեր վոչնչացնելով, մյուս կողմից՝ նոր շուկաների նվաճումով և հների ավելի հիմնական շահագործումով: Ինչպես ուրեմն: Այնպես, վոր ավելի բազմակողմանի և

ուժգին ճգնաժամեր և նախապատրաստում և պակ-
սեցնում նրանցից խուսափելու միջոցները:

Այն գեներերը, վորոնցով բուրժուազիան հողին
հավասարեցրեց ավատականութունը, այժմ հենց
բուրժուազիայի դեմ են ուղղվում:

Սակայն բուրժուազիան վոչ միայն այն գեներն
ե կռել, վոր իրեն մահ պիտի բերեն, նա ծնել է
նայև այն մարդկանց, վոր այդ գեները պիտի կրեն,
— արդի բանվորներին, պրոլետարներին:

Այնչափ, վորչափ բուրժուազիան, այսինքն կա-
պիտալը զարգանում է, զարգանում է նայև պրոլե-
տարիապը, արդի բանվորների դասակարգը, վոր
ապրում է, քանի աշխատանք է գտնում և աշխա-
տանք է գտնում, քանի նրա աշխատանքը բազմա-
պատկում է կապիտալը: Այդ բանվորները, վոր
հարկադրված են իրենք իրենց հատափաճատով ծա-
խելու, ապրանք են, ինչպես ամեն մի ուրիշ առե-
տրի առարկա, ուստի նմանապես յենթարկված են
մրցման պատահականութուններին և շուկայի բոլոր
տատանումներին:

Պրոլետարների աշխատանքը, շնորհիվ մեքենա-
ների տարածման և աշխատանքի բաժանման, միան-
գամայն կորցրել է իր ինքնուրույն բնույթը և զրա
հետ միասին ամեն մի հրապույր աշխատողի համար:
Բանվորը պարզապես դառնում է մեքենայի կցորդը,
վորից միայն ամենահասարակ, ամենամիտրինակ և
ամենազյուրին կերպով ուսումնասիրվող ձեռքի շար-
ժումներ են պահանջում: Ուստի և բանվորի վրա
արած ծախսը սահմանափակվում է գրեթե նրանով,
ինչ պետք է լուկ նրա ապրուստի համար, ինչ պետք
է նրան իր կյանքը պահպանելու և իր սերունդը

շարունակելու համար: Իսկ ապրանքի, հետևապես
նայև աշխատանքի գինը, հավասար է նրա արտա-
դրության ծախսին: Ուստի վորքան ավելի յե զգվելի
դառնում աշխատանքը, այնքան ավելի յե ընկնում
նրա վարձը: Դեռ ավելին: Ինչ չափով մեքենաների
զարգացումն ու աշխատանքի բաժանումն են առաջ
գնում, այն չափով աճում է աշխատանքի ծանրու-
թյունը, լինի դա շնորհիվ աշխատատեղի հավելման,
թե ավյալ ժամի ընթացքում շնորհիվ բանվորից պա-
հանջվող աշխատանքի լարումի, վոր սուտ է գալիս
մեքենաների շարժընթացքի արագացման միջոցով
և այլն:

Արդի արդյունագործությունը նահապետական
վարպետի փոքրիկ արհեստանոցը վերածեց կապիտա-
լիստի խոշոր գործարանի: Բանվորների բազմու-
թյունը խոնված գործարանում կազմակերպվում է
գինվորների պես: Իբրև արդյունագործության հասա-
րակ գինվորներ նրանք յենթաստիճանների և սպաների
մի կատարյալ յերարխիայի հսկողության են յեն-
թարկվում: Նրանք վոչ միայն բուրժուազասակարգի,
բուրժուական պետության սարուկներն են գտնում,
նրանք ամեն ոք, ամեն ժամ ստրկանում են մեքե-
նաներին, վերակացուներին և, ամենից սուտ, առան-
ձին-առանձին գործարանատեր բուրժուաներին: Այդ
բունապետությունն այնքան ավելի փոքրողի, զգվելի
և դառնացուցիչ է, վորքան ավելի պարզ է շահը
բացահայտվում իբրև նպատակ:

Վորքան ձեռքի աշխատանքն ավելի քիչ ձկու-
նություն և ույժ է պահանջում, այսինքն՝ վորքան
ավելի յե զարգանում արդի արդյունագործությունը
այնքան ավելի տղամարդկանց աշխատանքի տեղը,

կանանց աշխատանքն է բռնում: Սեռի և հասակի տարբերությունները բանվոր դասակարգի համար այլևս վոչ մի հասարակական նշանակություն չունեն: Կան միայն աշխատանքի մեքենաներ, վորոնք ըստ հասակի և սեռի տարբեր ծախս են նստում:

Էենց վոր բանվորի շահագործումը գործարանատիրոջ միջոցով այն տեղն է հասնում, վոր նա ստանում է իր կանխիկ համրած աշխատավարձը, քիսիւնը և եթ վրա յե տալիս բուրժուազիայի մյուս մասը՝ տանտերը, խանութպանը, վաշխատուն և այլն:

Մինչայժմյան միջին դասերը—մանր արդյունագործողները, վաճառականներն ու ռենտատերերը, արհեստավորներն ու գյուղացիները—բոլոր այս դասակարգերը պրոլետարիայի մեջ են ընկնում, մասամբ նրանից, վոր խոշոր արդյունագործական արտադրության համար նրանց կապիտալը հերիք չի անում և ավելի խոշոր կապիտալիստների մրցմանը չեն դիմանում, մասամբ ել նրանից, վոր նրանց հմտությունը շնորհիվ արտադրական նոր յեղանակների կորցնում է իր արժեքը: Այսպիսով պրոլետարիատը գոյանում է ազգաբնակչության բոլոր դասակարգերից:

Պրոլետարիատը զարգացման զանազան աստիճաններ է անցնում: Նրա պայքարը բուրժուազիայի դեմ սկսվում է նրա գոյության առաջին օրից:

Սկզբում հատ-հատ բանվորներ են մաքառում, ապա՝ վորևե գործարանի բանվորները միասին, ապա թե՛ աշխատանքի վորևե ճյուղի բանվորները մի վայրում ընդդեմ այս կամ այն բուրժուայի, վորը նրանց անմիջապես շահագործում է: Նրանք իրենց հարվածը վոչ միայն բուրժուական արտադրական

պայմանների դեմ են ուղղում, այլ և արտադրության գործիքների դեմ: Նրանք վոչնչացնում են մրցող ստար ապրանքները, շարդում մեքենաները, հրդեհում գործարանները, նրանք փորձ են անում վերստին հասնել միջնադարյան բանվորների խախտված վիճակին:

Այդ աստիճանի վրա բանվորները սրված են աշխարհի յերեսին և, մրցման պատճառով, իրարից անջատված զանգված են կազմում:

Բանվորների մասսայական միաբանությունն ել իրենց սեփական միություն հետևանքը չի, այլ հետևանք է բուրժուազիայի միացման, վոր իր սեփական քաղաքական նպատակներին հասնելու համար հարկադրված է լինում և յերբեմն կարողանում է ամբողջ պրոլետարիատը շարժման մեջ դնել: Ուրեմն այդ աստիճանի վրա պրոլետարիատը վոչ թե իր թշնամիների դեմ է մաքառում, այլ իր թշնամիների թշնամիների դեմ, արսույուս միապետության մնացորդների, կալվածատերերի, վոչ-արդյունագործական բուրժուազիայի և մանր-բուրժուազիայի դեմ: Այդպիսով վոջ պատմական շարժումը բուրժուազիայի ձեռքումն է կենտրոնանում: Այդ յեղանակով տարած ամեն մի հաղթանակ—բուրժուազիայի հաղթանակն է:

Սակայն արդյունաբերության զարգացման հետ պրոլետարիատը վոչ միայն բազմանում է, նա ավելի խոշոր համախմբումներ է կազմում, նրա ույժը աճում է և նա ինքն այդ բանը քանի դնում ավելի յե զգում: Քանի մեքենաներն ավելի յեն հարթում աշխատանքի բոլոր ճյուղերի տարբերությունները և վորքան ավելի զրեթե ամենուր աշխատավարձը նման ցած մակարդակի վրա յե իջնում,—այնքան

ավելի պրոլետարների շահերն ու կենսական վիճակը միանման են դառնում: Բուրժուաների աճող մրցումը իրար հետ և դրանից առաջ յեղած առևտրական ճգնաժամերը բանվորների աշխատավարձը շարունակ ավելի և ավելի անհաստատ են դարձնում: Մեքենաների շարունակ ավելի և ավելի աբսոլյուտ զարգացումն ու անընդհատ կատարելագործումը բանվորների ապրուստն ավելի և ավելի անապահով են դարձնում: Հատ ու կենսական բանվորների և բուրժուաների միջև ընդհարումը քանի գնում ավելի յե յերկու դասակարգերի բաղխումի բնույթ ընդունում: Բանվորներն սկսում են նրանից, վոր միանում են բուրժուազիայի դեմ: Նրանք յեխում են միասին իրենց աշխատավարձն անկումից պաշտպանելու համար: Նրանք անդամ տեսական ընկերություններ են հիմնում, վորպեսզի հնարավոր բռնկումների միջոցին իրենց նյութապես ոժանդակած լինեն: Տեղ-տեղ պայքարը պոռթկում է ապստամբության յեզանակով:

Ժամանակ առ ժամանակ բանվորները հաղթում են, սակայն լոկ անցողակի: Իսկապես նրանց պայքարի հետևանքը վոչ թե անմիջական հաջողությունն է, այլ բանվորների միշտ ավելի լայն ծավալվող միութունը: Խոշոր արդյունաբերության արտադրած յերթևեկության միջոցների աճումը զալիս է զանազան վայրերի բանվորներին շողկապելու իրար: Սակայն բավական է լոկ այդ կապը, վոր բազմաթիվ տեղական, բայց ամենուր նման երևույթ կրող պայքարները—ազգային, դասակարգային պայքար դառնան: Սակայն ամեն մի դասակարգային պայքար—բարձրական պայքար է: Յեվ այն միությունը, վոր միջնագարյան քաղաքացիները, սայլուղիների տիրա-

պետություն շրջանում, դարերի ընթացքում միայն գլուխ բերին, արդի պրոլետարիատը, յերկաթուղիների միջոցով, սակավ տարիների ընթացքում է գլուխ բերում:

Պրոլետարիատի այդ կազմակերպումը իբրև դասակարգի և դրա հետ նայել իբրև քաղաքական կուսակցության—յուրաքանչյուր ակնթարթ հոգս է ցնդում բանվորների միջև յեղած մրցման պատճառով: Սակայն կազմակերպությունը նորից ու նորից առաջ է գալիս, ավելի զորեղ, ամուր և կուռ: Նա որենքի ձևով ճանաչել է տալիս բանվորների մասնակի շահերը, ոգտագործելով բուրժուազիայի ներքին պառակտումները: Արինակ՝ տասժամյա աշխատանքի որենքն (բիլլը) Անգլիայում:

Առևտրակ հին հասարակության ներքին բաղխումները մեծապես նպաստում են պրոլետարիատի զարգացման ընթացքին: Բուրժուազիան անընդհատ պայքարի մեջ է, սկզբում՝ ազնվականության դեմ, ավելի ուշ՝ ընդդեմ նույն բուրժուազիայի մի մասի, վորի շահերին հակասում է խոշոր արդյունաբերության առաջխաղացումը և մշտապես՝ ընդդեմ ոտար յերկրների բուրժուազիաների: Այդ բոլոր պայքարների միջոցին նա հարկադրված է լինում զինել պրոլետարիատին, նրա ոգնությունը հայցել և զբանով նրան քաղաքական շարժմանը մասնակից անել:

Այդպիսով նա ինքն է իր սեփական կրթության տարրերը հաղորդում պրոլետարիատին, այսինքն՝ զենք տալիս ինքն իր դեմ:

Այնուհետև, ինչպես մենք տեսանք, արդյունագործության առաջխաղացումն իշխող դասակարգի ամբողջ մասնիկները նետում է պրոլետարիատի ծոցը

УНИВЕРСИТЕТЪ САНКТО ПЕТЕРБУРГА

1007
33438

կամ առնվազն սպասնում ե գրկել նրանց ապրուստի պայմաններէց: Դրանք ել են պրոլետարիատի մեջ կրթութեան բազմաթիւ տարրեր մտցնում:

Վերջապէս, յերբ վոր դասակարգային պայքարը մերձենում ե իր վճռական վայրկյանին, իշխող դասակարգի մեջ, ամբողջ հին հասարակութեան մեջ, քայքայման պրոցեսն այնպիսի սոստիկ ու սուբլնույթ ե ստանում, վոր տիրապետող դասակարգի մի վորք մասն անշատվում ե նրանից ե միանում հեղափոխական դասակարգին, այն դասակարգին, վոր իր ձևովն ե կրում ապագան: Յեւ ինչպէս առաջներում ազնվականութեան մի մասը բուրժուազիայի կողմն անցավ, այնպէս ել այժմ բուրժուազիայի մի մասը պրոլետարիատի կողմն ե անցնում, մանավանդ՝ բուրժուական գաղափարախոսներն մի մասը, վոր մտավոր աշխատանքով հասել ե հասարակական ամբողջ շարժման տեսական ըմբռնումին:

Այսոր բուրժուազիայի հանդեպ կանգնած բոլոր դասակարգերից միմիայն պրոլետարիատն ե իրոք հեղափոխական դասակարգը: Մնացյալ դասակարգերը քայքայվում ու կործանվում են խոշոր արդյունադործութեան զարգացումից, պրոլետարիատը—հենց սրա հատուկ արդյունքն ե:

Միջին դասերը—մանր արդյունագործողները, մանր առևտրականը, արհեստավորը, գյուղացին—բոլորն ել մաքառում են բուրժուազիայի դիմ, վորպէսզի իրենց գոյութեանը, իբրև միջին դասակարգերի—կործանումից պահպանեն: Ուստի նրանք հեղափոխական չեն, այլ պահպանողական: Ավելին՝ նրանք յետադիմականներ են, նրանք փորձում են պատմութեան անիվը յետ պտտացնել: Յեթե նրանք

հեղափոխական են—ապա իրենց սպասող պրոլետարացման նկատումով. ե այդ դեպքում նրանք վաչթե իրենց ներկա, այլ ապագա շահերն են պաշտպանում, նրանք թողնում են իրենց սեփական հայեցակետը, պրոլետարականի վրա կանգնելու համար: Լուսնակն պրոլետարիատը՝ հին հասարակութեան ամենախոնարհ խավերի կրավորական նեխվածքը, շնորհիւ պրոլետարական հեղափոխութեան, աեղ-տեղ շարժում ե շարժման մեջ, թեյև նրա կյանքի բոլոր պայմանները տրամադրում են նրան ավելի շուտ վաճառվել հետադիմականներին:

Հին հասարակութեան կյանքի պայմանները պրոլետարիատի կյանքի պայմաններում արդեն փոխանցել են՝ պրոլետարիատը—սեփականագուրկ ե: Նրա հարաբերութեանները զեպի կինն ու յերեխաները փոխնով նման չեն բուրժուական ընտանեկան հարաբերութեաններին: Արդի արդյունադործական աշխատանքը, կապիտալի արդի լուծը,—Անգլիայում նույնն ե, ինչ վոր Ֆրանսիայում, Ամերիկայում նույնը, ինչ Գերմանիայում,—բանվորների բոլոր ազգային գծերը ջնջում են: Որենքները, բարոյականութեանը, կրոնը նրա համար նույն բազմաթիւ բուրժուական նախապաշարմունքներն են, վորոնց յետևը նույնքան բազմաթիւ բուրժուական շահեր են թագնված:

Առաջներում բոլոր դասակարգերը, վոր տիրապետութեան եյին նվաճում, աշխատում եյին իրենց գրաված կենսական զիրքն ապահովել, միաժամանակ

* Լուսնակ—կնշանակի ցնցոտի, լուսնակն պրոլետար—մուրացիականութեան անող, պարապ-ստրապ մարդ, բասակի շափառն:

Վոյ՞ հասարակությունը չենթարկում նշին իրենց շահվելու պայմաններին: Պրոլետարները կարող են հասարակական արտադիր ուժեր նվաճել միմիայն միաժամանակ վերացնելով իրենց սեփական մինչ այդ շահվելու յեղանակը և միաժամանակ շահվելու բոլոր նախկին յեղանակները: Պրոլետարներն ապահովելու բան չունեն, նրանք զալին են փշրելու մինչաշփմյան մասնավոր ապահովությունն ու մասնավոր ապահովումը:

Մինչաշփմյան բոլոր շարժումները— փոքրամասնությունների շարժումներ են յեղել կամ հողուտ փոքրամասնությունների: Պրոլետարական շարժումը վիթխարի մեծամասնության ինքնուրույն շարժումն է, հողուտ վիթխարի մեծամասնության: Պրոլետարիատը, արդի հասարակության ամենացածր շերտը, չի կարող ինքն իրեն վոչ բարձրացնել, վոչ շիտկել, առանց հոգս ցնդեցնելու պաշտոնական հասարակություն կազմող վերին շերտը, վերնահարկը:

Պրոլետարիատի պայքարը բուրժուազիայի դեմ թեյե վոչ ըստ բովանդակության, այլ ըստ ձևի, նախ և առաջ ազդային պայքար է: Յուրաքանչյուր յերկրի պրոլետարիատ բնականաբար նախ իր սեփական բուրժուազիայի հախիցը պիտի գա:

Մենք հետևեցինք հասարակության ներսում տեղի ունեցող ավել կամ պակաս շափով թագնված քաղաքացիական կռիւն և, նկարագրելով պրոլետարիատի վարդապետ ամենարնդհանուր փուլերը՝ այն տեղին հասանք, յերբ արդեն բացահայտ հեղափոխություն է բռնկում և պրոլետարիատը բռնի ուժով խորակելով բուրժուազիային— իր տիրապետությունն և հաստատում:

Բոլոր մինչաշփմյան հասարակությունները, ինչպես մենք տեսանք, ճնշված և ճնշող դասակարգերի ներհակության վրա յին հիմնված յեղել: Մահայն վորպեսզի հնարավոր լինի մի դասակարգ ճնշելու, պետք է վոր ապահովված լինեն այն պայմանները, վորոնց մեջ այդ դասակարգն առնվազն իր ստրկական գոյությունը կարողանա քաշ տալ: Ճորտատիրության շրջանում ճորտից կարող էր կոմունի անդամ դուրս գալ, ինչպես քաղքենիներից— բուրժուաներ— ավատ-արտոյուտական լծի տակ: Ընդհակառակն արդի բանվորը, արդյունաբերության առաջխաղացման հետ, փոխանակ բարձրանալու, շարունակ իր դասակարգի գոյության պայմաններից ցած է լիջնում: Բանվորը— մուրացկան և դառնում է ազրատությունն ազգաբնակությունից ու հարստությունից ավելի արագ է աճում: Սյուսիսով բացահայտ է դառնում, վոր բուրժուազիան այլևս անքնդունակ է յերկար ժամանակ հասարակության տիրապետող դասակարգը մնալու և իր դասակարգի կենսական պայմանները փաթաթելու հասարակության վզին, իրրև դեկավար որենք: Եւ անընդունակ է իշխելու, վորովհետև անընդունակ է իր սարուկներին անգամ ստրկական գոյութիւն ապահովելու, վորովհետև հարկադրված է նրանց այնպիսի դրության հասցնելու, վոր ինքը պիտի նրանց կերակրի, նրանց միջոցով կերակրվելու փոխաբեն: Հասարակությունն այլևս չի կարող նրա տիրապետության ներքո ապրել, այսինքն՝ նրա կյանքն այլևս անտունի յե հասարակության կյանքի համար:

Բուրժուազիայի գոյանալու և տիրապետության ամենաեղանակ պայմանն և՛ հարստության հավա-

քումը մասնավոր ձեռքերում, կապիտալի գոյացումն ու բազմապատկումը: Կապիտալի պայմանը—վարձու աշխատանքն է: Վարձու աշխատանքը բացառապես հիմնված է բանվորների փոխադարձ մրցման վրա: Արդյունագործության առաջադիմությունը, վորի հյուսիս կամագուրկ կրողը բուրժուազիան է, մրցումով հրաբխից զատված բանվորների տեղը—միությունների միջոցով շարժապակի բանվորների հեղափոխական կազմակերպություններ է դնում: Սյուսխույ՛ խոշոր արդյունագործության զարգացման հետ, բուրժուազիայի վոտերի տակից դուրս է գալիս այն հողը, վորի վրա նա արտադրում է յուրացնում է պրոդուկտները: Նա նախ է առաջ իր սեփական գերեզմանափորներին է արտադրում: Նրա կործանումը է պրոլետարիատի հաղթանակը—հավասարաչափ անխառնափելի յեն:

II

ՊՐՈԼԵՏԱՐՆԵՐ ՅԵՎ ԿՈՄՈՒՆԻՍՏՆԵՐ

Ընդհանրապես՝ կոմունիստները ինչ դիրք են բռնում գեպի պրոլետարիատը:

Կոմունիստները մի առանձին կուսակցություն չեն կազմում բանվորական այլ կուսակցությունների հանդեպ:

Նրանք բովանդակ պրոլետարիատի շահերից պատշաճեր չունեն:

Նրանք չեն առաջադրում ուրույն սկզբունքներ, վորոնց համեմատ կամենային ձևավորել բանվորական շարժումը:

Կոմունիստները նրանով են տարբերվում այլ պրոլետարական կուսակցություններից, վոր մի կողմից՝ պրոլետարների պես-պես ազգային պայքարների միջոցին նրանք բովանդակ պրոլետարիատի ընդհանուր, ազգությունից անկախ շահերն են առաջ քաշում ու պաշտպանում, մյուս կողմից՝ պարզացման զանազան աստիճանների վրա, վորոնցով ընթանում է պայքարը պրոլետարիատի է բուրժուազիայի միջև, նրանք միշտ շարժման ամբողջական շահերն են պաշտպանում:

Հետևաբար կոմունիստները—գործնականորեն բոլոր յերկրների բանվորական կուսակցությունների ամենալիճառական, շարունակ առաջ ձգտող մասն

են. Պրոլետարիատի մնացյալ գանգաժի հանդեպ նրանց առավելութունն այն է, վոր տնտեսական ըմբռնում են պրոլետարական շարժման պայմանները, ընթացքն ու ընդհանուր հետեանքները:

Կոմունիստների մերձագուշն նպատակը նույնն է, ինչ վոր բոլոր մնացյալ պրոլետարական կուսակցութիւններինը — պրոլետարիատի կազմակերպումն իբրև դասակարգի, բուրժուական տիրապետութեան խորտակումը, պրոլետարիատի քաղաքական իշխանութեան նվաճումը:

Կոմունիստներէ տեսական գրութիւնները բնավ չեն հիմնվում այս կամ այն աշխարհն բարեկալիքի հնարած կամ հայտնապորձած գաղափարների սկզբունքների վրա:

✓ Գոյութիւնն ունեցող իրական հարաբերութիւնների, գասակարգային պայքարի, մեր աչքի առջև կատարվող պատմական շարժման լսի ընդհանուր արտահայտութիւնն են նրանք: Մինչայժմայն սեփականատիրական հարաբերութիւնների վերացումը կոմունիզմի համար հատկապես բնորոշ բան չէ:

Բոլոր սեփականատիրական հարաբերութիւնները յենթարկվել են մշտական պատմական փոփոխման, մշտական պատմական այլակերպման:

✓ Յրանտիական հեղափոխութիւնն, որինակ, վերացրեց ազատական սեփականութիւնը հողուաբուրժուականի:

✓ Կոմունիստների համար բնորոշը վոչ թէ ընդհանրապես սեփականութեան վերացումն է, այլ բուրժուական սեփականութեան վերացումը:

Սակայն արդի բուրժուական մասնավոր սեփականութիւնը վերջին է ամենակատարյալ արտահայ-

տութիւնն է պրոպուկաների արտադրութեան և յուրացման այն յեղանակի, վոր հիմնված է դասակարգային ներհակութեան վրա, յերբ վոմանք շահագործում են մյուսներին: Այդ առումով կոմունիստներն իրենց տեսութիւնը կարող են ամփոփել մի արտահայտութեան մեջ՝ մասնավոր սեփականութեան վերացում:

Կոմունիստներին վրա մեղադրանք են բարդում, իբր թէ մենք ուղում ենք անձամբ վաստակած, սեփական աշխատանքով ձեռք բերած սեփականութիւնը վերացնել, այն սեփականութիւնը, վոր ամեն անհատական ազատութեան, գործունէութեան և անկախութեան հիմքն է:

Աշխատած, վաստակած, անձամբ շահած սեփականութիւնը Մանր բուրժուաներին, մանր դյուզաշիններին սեփականութիւնից եք խոսում դուք, վոր նախորդել է բուրժուական սեփականութեան: Հարկ չկա, վոր մենք վերացնենք, քանի վոր արդյունապործութեան գարգացումն է վերացրել և որբատրե վերացնում այն:

Կամ թէ արդի բուրժուաներին մասնավոր սեփականութիւնից եք խոսում դուք:

✓ Սակայն նրանց համար սեփականութիւնն է արդյոք ստեղծում վարձու աշխատանքը, պրոլետարիատի աշխատանքը: Յերբեք, նա կապիտալ է ստեղծում, այսինքն՝ սեփականութիւն, վոր շահագործում է վարձու աշխատանքը, վոր կարող է աճել, պայմանով, վոր նոր վարձու աշխատանք արտադրի, նրան գարձյալ շահագործելու համար: Սեփականութիւնն իր այսորիա կերպարանքով կապիտալի և վարձու աշխատանքի ներհակութեան մեջ է շարժվում:

Վաղա ուրեմն գննենք այդ ներհակութեան յերկու կողմն ել:

Վապիտալիտա լինել, կնշանակի՝ արտադրութեան մեջ վնչ միայն գուտ անհատական, այլև հասարակական դերք գրավել: Կապիտալը հավաքական արտադրութեանն է և կարող է շարժման մեջ լինել միմիայն բազմաթիվ անդամների գործակցութեամբ, թերևս, վերջ ի վերջո՝ հասարակութեան բոլոր անդամների միտնական գործունեութեամբ:

Վուրեմն կապիտալը վնչ թե անհատական, այլ հասարակական ուլժ է:

Հետևաբար, յերբ վոր կապիտալը կերպարանափոխվի, հավաքական, հասարակութեան բոլոր անդամներին պատկան սեփականութեան դառնա, գրանից անհատական սեփականութեանը— հասարակական չի դառնա: Սեփականութեանը կիօրի լոկ իր հասարակական բնույթը: Նա կկորցնի իր դասակարգային բնույթը:

Իստանանք վարձու աշխատանքին:

Վարձու աշխատանքի միջին գինը— աշխատավարձի միսիմունն է, այսինքն՝ կենսական միջոցների այն գումարը, վոր անհրաժեշտ է, վորպեսզի բանվորն իբրև բանվոր կարողանա իր կյանքը պահպանել: Հետևաբար բանվորի իր գործունեութեամբ սեփականածը հերիք է լոկ իր մերկ գոյութեանը պահպանելու համար: Մենք բնավ չենք կամենում վերացնել աշխատանքի պրոդուկտների այս անհատական սեփականացումը՝ կյանք պահպանելու համար. այդ սեփականացումը վոչինչ գուտ արդյունք չի բերում, վոր ստարի աշխատանքին տիրանալու հնարավորութեան տար: Մենք լոկ կամենում ենք վերացնել

այդ սեփականութեան թշվառական բնույթը, բայց վորում բանվորն ապրում է սոսկ կապիտալը բազմապատկելու համար և ապրում է այնքան ժամանակ, վորքան պահանջում է տիրող դասակարգի շահը:

Բուրժուական հասարակութեան մեջ կենդանի աշխատանքը— լոկ գանձած աշխատանքի բազմապատկելու մի միջոց է: Կոմունիստական հասարակութեան մեջ— գանձած աշխատանքը սոսկ մի միջոց է բանվորների կյանքն ընդլայնելու, հարստացնելու, կյանքի մակարդակը բարձրացնելու, նրա առաջադիմութեանը զարկ տալու:

Բուրժուական հասարակութեան մեջ, այդպիսով, անցյալն է իշխում ներկայի վրա, կոմունիստականում— ներկան անցյալի վրա: Բուրժուական հասարակութեան մեջ կապիտալն է անկախ և անհատական, մինչդեռ գործունեյա անհատը կախման մեջ է և դիմազուրկ:

Յեվ անա՝ այդ հարաբերութեան վերացումը բուրժուազիան անհատականութեան և ազատութեան վերացում է անվանում: Արդարև, խոսքը համենայն դեպս բուրժուական անհատականութեան, անկախութեան, և ազատութեան վերացման մասին է:

Ազատութեան ասածը, հիմիկվա բուրժուական արտադրութեան հարաբերութեանների մեջ, հասկանում են իբրև ազատ առևտուր, գնելու և վաճառելու ազատութեան:

Սակայն չարչիութեան անկման դեպքում, ազատ չարչիութեանն էլ կընկնի: Ինչպե՞ս մեր բուրժուական ազատութեան մասին, ինչպես մեր բուրժուազիայի բոլոր ուրիշ ազատազրահուն ճոռոմաբանութեանները, ընդհանրապես իմաստ ունեն, կաշ-

կանգնած չարչիութեան նկատմամբ, յերբ ուղղված են միջնադարյան քաղաքացիներին ստրկացման դեմ և վոչ թե չարչիութեան, բուրժուական արտադրական հարաբերությունների և իր իսկ բուրժուազիայի կոմունիստական վերացումի դեմ:

✓ Դուք վրդովվում, սարսափում եք նրանից, վոր մենք կամենում ենք մասնավոր սեփականությունը վերացնել: Մակայն ձեր հասարակութեան մեջ մասնավոր սեփականությունն ազգաբնակչության իննը տասներորդականի համար վերացած է, Յեւ մասնավոր սեփականությունը գոյութիւն ունի հենց այն պատճառով, վոր գոյութիւն չունի այդ իննը տասներորդականի համար: Այսպիսով դուք մեզ մեղադրում եք, թե մենք ուզում ենք վերացնել սեփականութեան մի ձև, վոր կարող է գոյութիւն ունենալ միմիայն հասարակութեան ճնշող մեծամասնութեան սեփականազուրկ լինելու անհրաժեշտ նախապայմանով:

✓ Մի խոսքով, դուք մեղ մեղադրում եք, թե մենք ուզում ենք ձեր սեփականությունը վերացնել: Անշուշտ մենք այդ կամենում ենք:

Այն վայրկյանից, յերբ աշխատանքն այլևս չի վերածվի կապիտալի, փողի, հողային ունեւի, կարճ՝ մենաշնորհ դասնալիք հասարակական ուժի, այսինքն՝

✓ այն վայրկյանից, յերբ անձնական սեփականությունն այլևս անկարելի կլինի բուրժուականի կերպարանափոխել, այն վայրկյանից, հայտարարում եք դուք, անձնավորությունն էլ կվերանա:

Ուրեմն դուք խոստովանում եք, վոր անձնավորություն ասելով դուք ուրիշ վոչ վոք չեք ըմբռնում, բայց յեթե բուրժուա, բուրժուական սեփականատեր: Այդ անձնավորությունն էլ, անտարակույս, պիտի վերանա:

կոմունիզմը հասարակական սրողուկոնները սեփականելու կարողութեանից վոչ վոքի չի գրկում, նա լուի սեփականացման միջոցով ուրիշի աշխատանքը լծի տակ դնելու հնարավորութեանից է գրկում:

✓ Առարկում են, թե մասնավոր սեփականութեան վերացումով կվերանա ամեն մի գործունեյութիւն և համատարած ծուլութիւն կհաստատվի:

Վոր այդպես լիներ, բուրժուական հասարակությունը վաղուց հետե կործանված կլիներ հեղափոխութեանից, վորովհետև նրանք, վորոնք աշխատում են այդ հասարակութեան մեջ, քան չեն վաստակում, և ովքեր վոր վաստակում են, չեն աշխատում: Այս ամբողջ տարակուսանքը մի նույնասութեանից (աւիտոլոգիա) է բղխում. ✓ վարձու աշխատանք չի լինի, հենց վոր չլինի կապիտալը:

Բոլոր առարկութեանները, վոր ուղղում են նյութական սրողուկոնների կոմունիստական սեփականացման և արտադրութեան յեղանակի դեմ, տարածվում են նմանապես հոգևոր արգասիքների սեփականացման և արտադրութեան վրա: Ինչպես դասակարգային սեփականութեան վերացումը բուրժուաների աչքում հենց արտադրութեան վերացում է նշանակում, այնպես էլ դասակարգային կրթութեան վերացումը — ընդհանրապես կրթութեան վերացում է թվում նրանց:

Կրթութեանը, վորի կորստյան համար նրանք ցավում են, ազգաբնակչության ահապին մեծամասնութեան համար մեքենայացում է նշանակում:

Ել միք վիճի մեղ հետ, քանի վոր բուրժուական սեփականութեան վերացումը դուք գնահատում եք ազատութեան, կրթութեան, իրավունքի մասին

ունեցած ձեր բուրժուական պատկերացումներով: Ձեր գաղափարները հենց արսազրության և սեփականատիրության բուրժուական հարաբերությունների արդյունք են, ճիշտ այնպես, ինչպես ձեր իրավունքը ձեր դասակարգի որեւի՞ք հասցրած կամքն է, մի կամք, վորի բովանդակությունը ձեր դասակարգի կյանքի նյութական պայմաններով է պայմանավորված:

Այն աչառու պատկերացումը, ըստ վորի դուք ձեր արտադրության և սեփականատիրական հարաբերությունները—պատմականորեն առաջ յեկած և արսազրության զարգացման ընթացքում փոփոխվող հարաբերությունները բնության ու բանականության մշտնջենավոր որեւի՞ք եք դարձնում—հատուկ է բոլոր խորտակված իշխող դասակարգերին: Այն, ինչ հասկանալի չէ ձեզ համար հնադարյան և ավատական սեփականության նկատմամբ, դուք չեք կամենում ըմբռնել բուրժուական սեփականության վերաբերմամբ:

Ընտանիքի վերացում: Ամենասարմատականներն անգամ վրդովվում են կոմունիստների այս քսամների մտազրությունից:

Սակայն ինչի՞ վրա է հիմնվում արդի բուրժուական ընտանիքը: Կապիտալի, մասնավոր շահի վրա: Լիակատար զարգացած ձևով այդ ընտանիքը գոյություն ունի սոսկ բուրժուազիայի համար: Սակայն բուրժուական ընտանիքի լրացումը պրոլետարիատի հարկազրված ամուրիությունն է և հրապարակային պոռնիկությունը:

Բուրժուական ընտանիքը բնականաբար կանհետանա նրա այս լրացումների անհետացումով և յերկուսն էլ կանհետանան կապիտալի անհետացման հետ:

Վեղադրում եք դուք մեզ, վոր մենք ուզում ենք վերացնել մանուկների շահագործումն իրենց ծնողների միջոցով: Մենք մեր այդ հանցանքը խոստովանում ենք:

Սակայն, ձեր ասելով, մենք վերացնում ենք ամենաքնքուշ հարաբերությունները, յերբ անային դաստիարակության տեղը—հասարակականն ենք դնում:

Մի՞թե ձեր դաստիարակությունը նույնպես հասարակությունը չի փորձում: Հասարակական այն հարաբերությունների միջոցով, վորնոց մեջ դուք դաստիարակում եք, հասարակության ուղղակի և անուղղակի միջամտությամբ, դպրոցի միջոցով և այլն կոմունիստները չեն հնարում հասարակության ներգործությունը դաստիարակության մեջ: Նրանք միայն փոփոխում են այդ ներգործության բնույթը: Նրանք պոհում են դաստիարակության գործը տիրող դասակարգի ազդեցությունից:

Բուրժուական ճոռումարանությունն ընտանիքի մասին և դաստիարակության, ծնողների ու զավակների քնքուշ հարաբերությունների մասին այնքան ավելի յեն զգվելի դառնում, վորքան խոշոր արդյունագործության շնորհիվ պրոլետարների համար բոլոր ընտանեկան կապերը քակվում են, նրանց զավակները առևտրի հասարակ առարկաների և աշխատանքի գործիքների են վերածվում:

Սակայն դուք, կոմունիստներդ, համայնականություն եք ուզում մացնել, միաբերան ազգազուրկ ե Վոլջ բուրժուազիան:

Բուրժուան իր կնոջը նկատում է իբրև արտադրության սոսկ գործիք: Նա լսում է, վոր արտա-

գրության գործիքները պիտի համայնորեն շահագործ-
վեն և ընականաբար չի կարող այլ միտք անել, քան
այն, վոր համայնացման վիճակը նայել կանանց և
վերաբերվելու:

Նրա մտքով չի անցնում, թե բանն ել հենց այն է,
վոր կնոջ դիրքը, իբրև արտադրության սոսկ գործի-
քի, — վերանա:

Ասենք, ավելի ծիծաղելի բան չկա մեր բուրժու-
աների բարձր վրդովմունքը կոմունիստների կարծե-
ցյալ կանանց համայնացումի առիթով՝ կոմունիստ-
ները կարիք չունեն կանանց համայնացում մտցնելու,
նա համարյա թե միշտ գոյությունն է ունեցել:

Մեր բուրժուականները, չբավականանալով նրանով,
վոր նրանց արամադրության ներքո յեն իրենց պրո-
լետարների կանայք ու աղջիկները, ել չլսոսենք
պաշտոնական պոռնիկության մասին, մեծ բավակա-
նություն են գանում իրենց որինական ամուսիննե-
րին փոխադարձաբար գայթակղեցնելու մեջ:

Բուրժուական ամուսնությունն — իբրք համայ-
նականությունն է: Ամենաշատը՝ կարելի յեր կոմու-
նիստներին մեղադրել, վոր կեղծավոր քողարկած
համայնականության տեղը — պաշտոնական սրտաբաց
համայնականությունն են ուղում մտցնել: Ասենք՝
ինքնին հասկանալի յե, վոր հիմիկվա արտադրական
հարաբերությունների վերացումով կանհետանա նայել
նրանցից բոլոր համայնականությունը, այսինքն՝
պաշտոնական և վոչ պաշտոնական պոռնիկությունը:

Ապա՝ կոմունիստներին մեղադրում են իբր թե
նրանք ուղում են վերացնել հայրենիքը, ազգությունը:

Բանվորները հայրենիք չունեն: Չի կարելի նրան-
ցից խլել այն, ինչ վոր նրանք չունեն, քանի վոր

պրոլետարիատը հարկադրված և նախ քաղաքական
իշխանություն նվաճելու, բարձրացնելու իր գրուխը,
վորպես ազգային դասակարգ, կազմակերպելու ինքն
իրեն, իբրև ազգ — Նա տակավին ազգային է, թեյն
վոչ մի դեպքում բուրժուական իմաստով:

Մրդեն բուրժուազիայի զարգացման հետ, առե-
տրի ազատության, համաշխարհային շուկայի, ար-
գյունաբերության արտադրության միակերպության
և նրան համադրատասիան կենսական հարաբերու-
թյունների հետ քանի դնում ավելի և անհետանում
ազգային մեկուսացումը և ներհակությունը ժողո-
վորացիների միջև:

Պրոլետարիատի արտապետությունն առավել ևս
անհետացնել կտա նրանց: Նրա ազատագրման
առաջնագույն պայմաններից մեկն է, տանվազն քա-
ղաքակիրթ յերկրների պրոլետարիատի միահամուռ
գործակցությունը:

Ինչ չտվով կվերանա մի անհատի շահագործումը
մյուսի միջոցով, կվերանա նայել մի ազգի շահագոր-
ծումը մյուսի միջոցով:

Դասակարգերի ներհակության անկման հետ մի
ազգության մեջ — կվերանա նայել ազգերի թշնամա-
կան դիրքը իրար դեմ:

Կրոնական, փիլիսոփայական և ընդհանրապես
զաղափարաբանական տեսակետից կոմունիզմի դեմ
հարուցած մեղադրանքները շարժեն մանրամասն
քննության:

Մի թե խոր միտք է հարկավոր ըմբռնելու
համար, վոր մարդկանց կենսական պայմանների
հետ, նրանց հասարակական հարաբերությունների
հետ, նրանց հասարակական գոյությունն հետ փոխ-
պայմանաբան անհատն

վում են նոյն նրանց մտապատկերները, հայացքները և հասկացողութիւնները, մի խոսքով՝ նրանց վողջ գիտակցութիւնը:

Գաղափարների պատմութիւնն ինչ է ապացուցանում, յեթե վոչ այն, թե հոգևոր արտադրութիւնը կերպարանափոխվում է նյութականի հետո՝ Վորլես ժամանակի իշխող գաղափարները միշտ տիրապետող դասակարգի գաղափարներն են յիղել:

Ստում են՝ կան գաղափարներ, վոր ամբողջ հասարակութիւն են հեղափոխում: Իրանով լոկ այն փաստն են արտահայտում, թե հին հասարակութիւնն մեջ նոր կարգերի տարրեր են գոյացել, վոր կենսական հին հարաբերութիւնների տարրալուծմանը քայլ առ քայլ հին գաղափարների տարրալուծումն է հետևում:

Յերբ վոր հին աշխարհը մոտ էր կործանման, քրիստոնեական կրօնը հաղթեց հին կրօններին: Յերբ վոր 18-րորդ դարում լուսավորութիւնն գաղափարները վանեցին քրիստոնեական գաղափարը—ավատական հասարակութիւնն իր սրհասական մահու պայքարն էր մղում այն միջոցին հեղափոխական բուրժուազիայի դեմ: Մղճի և դավանութիւնն ազատութիւնն գաղափարներն արտահայտում են սոսկ ազատ մըրցումի տիրապետութիւնը գիտութիւնն ասպարիպում:

«Սակայն կրօնական, բարոյական, փիլիսոփայական, քաղաքական, իրավական և այլ գաղափարները, — կասեն մեզ, — ճիշտ է, փոփոխութիւնն են յենթարկվում պատմական զարգացման ընթացքում, բայց կրօնը, բարոյականութիւնը, փիլիսոփայութիւնը, քաղաքականութիւնը, իրավունքը այդ անընդհատ փոփոխութիւնների մեջ միշտ պահպանվել են:

«Բացի այդ հավերժական ճշմարտութիւններ կան, ինչպես՝ ազատութիւնը, արդարութիւնը և այլն, վոր ընդհանուր են պատմական բոլոր վիճակներին: Մեկ կոմունիզմը, կերպարանափոխելու փոխարեն վերացնում է կրօնը, բարոյականութիւնը և այդպիսով հակասում մինչայժմյան պատմական իրադարձութիւնը»:

Ինչի՞ է հանգում այդ մեղադրանքը: Մինչայժմյան հասարակութիւնն վողջ պատմութիւնը շարժվել է դասակարգային ներհակութիւնների մեջ, վոր տարրեր ժամանակաշրջաններում տարրեր կերպարանք են ունեցել:

Սակայն ինչ ձև էլ ընդունած լինեն՝ հասարակութիւնն մի մասի շահագործումը մյուսի միջոցով բոլոր անցած դարերի համար—ընդհանուր փաստ է: Ռուսի և զարմանալի չճ, վոր բոլոր դարերի հասարակական գիտակցութիւնը, չնայած բազմապիսութիւնն և բոլոր գանազանութիւններին, շարժվել է վորոշ ընդհանուր ձևերով, գիտակցութիւնն այն ձևերի մեջ, վոր վերջնականապես կվերանան միայն դասակարգերի ներհակութիւնն լիակատար վերացումով:

Կամունիստական հեղափոխութիւնն ամենատարմատական կերպով պիտի խզի սեփականատիրական ավանդական հարաբերութիւնների կապերը: Զարմանալի չէ, վոր նրա զարգացման ընթացքում ամենատարմատական կերպով պիտի քակվեն ավանդական գաղափարների կապերը:

Սակայն թողնենք բուրժուազիայի արած առաջնութիւնները կոմունիզմի դեմ:

Մենք արդեն վերը տեսանք, վոր բանփորական հեղափոխութիւնն մեջ առաջին քայլը—պրոլետար-

քիատի վերելքը, իշխող դասակարգի բարձրութեան հասնելը—կռով դեմոկրատիա ձեռք բերելն է:

✓ Պրոլետարիատն իր քաղաքական իշխանութիւնը կողմագործի բուրժուադեմոկրատիայից նրա վողջ կապիտալը կամաց-կամաց խլելու, արտադրական բոլոր գործիքները պետութեան ձեռքում, այսինքն՝ իբրև իշխող դասակարգ կազմակերպված՝ պրոլետարիատի ձեռքում կենտրոնացնելու և արտադիր ուժերն ըստ կարելվույն արագ կերպով բազմապատկելու համար:

Սկզբում դա, բնականաբար, կարող է տեղի տնենալ միմիայն բռնի միջամտութեամբ սեփականատիրական իրավունքի և արտադրութեան բուրժուական հարաբերութիւնների մեջ, հետևաբար այնպիսի միջոցներով, վոր անտեսապես անբավարար և խախուտ կթշւան և վոր սակայն շարժման ընթացքում իրենց հաղթահարելով՝ անխուսափելիորեն վողջ արտադրական յեղանակի հեղաշրջման միջոց են դառնալու:

Այդ միջոցները, ի հարկէ, տարբեր յերկրներում—տարբեր են լինելու:

Այնու հանգերձ, ամենատառաջադեմ յերկրներում գրեթէ ամենուրեք կարող են կիրարկվել հետևյալ միջոցները.

1. Հողային սեփականութեան եքսպրոպրիացիա և հողային սեփականութեան գործադրութիւնը պետական ծախսերի վրա:
2. Ուժեղ պրոպրետիվ հարկեր:
3. Ժառանգային իրավունքի վերացում:
4. Բոլոր եմիգրանտների (փախստականների) և բմբոստների սեփականութեան գրավումը:
5. Վարկի կենտրոնացում պետութեան ձեռքում,

պետական կապիտալ և բացառիկ մենաշնորհ վայելող ազգային բանկի միջոցով:

6. Փոխադրութեան գործի (տրանսպորտի) կենտրոնացում պետութեան ձեռքում:

7. Պետական գործարանների, արտադրութեան գործիքների բազմապատկում, հողի մշակում և բարելավում ընդհանուր ծրագրով:

8. Հավասարապես պարտադիր աշխատանք բոլորի համար: Արդյունաբերական գործարանակի կազմակերպում, մանավանդ յերկրագործութեան համար:

9. Հողագործութեան և արդյունաբերութեան բնագավառների միացում: Նպատում քաղաքի և գյուղի տարբերութեան աստիճանական վերացման:

10. Բոլոր մանուկների հասարակական և ձրի կրթութիւն: Մանուկների գործարանային աշխատանքի այսորվա ձեռի վերացում: Կրթութեան և նյութական արտադրութեան միացում և այլն:

✓ Հենց վոր զարգացման ընթացքում անհետանան դասակարգային տարբերութիւնները և բոլոր արտադրութիւնները կենտրոնանան համախմբված անհատների ձեռքում—հասարակական իշխանութիւնը կկորցնի իր քաղաքական բնույթը: ✓ Բաղաքական իշխանութիւնը, բուն իմաստով, մի դասակարգի կազմակերպված ույժն է մյուսին հպատակեցնելու համար: Յերբ վոր պրոլետարիատը բուրժուադեմոկրատիայի դեմ վարած պայքարի ընթացքում անհրաժեշտաբար միանա վորպես դասակարգ, հեղափոխութեան միջոցով տիրապետող դասակարգ դառնա և, վորպես տիրապետող դասակարգ, բռնի կերպով վերացնի արտադրութեան հին հարաբերութիւնները, արտադրութեան այդ

հարաբերութիւնների հետ կլերանան նայե դասա-
կարգային ներհակութեան գոյութեան պայմանները,
ընդհանրապես դասակարգերը և դրանով նայե իր
իսկ տիրապետութիւնը, իբրև դասակարգի:

Հին բուրժուական հասարակութեան տեղը, իր
դասակարգերով և դասակարգային ներհակութեամբ,
կրնի մի միութիւն, վորի մեջ յուրաքանչյուր
վորի ազատ զարգացումը պայման կլինի բոլորի
ազատ զարգացմանը:

III

ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՅԵՎ ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. ՅԵՏԱԴԻՄԱԿԱՆ ՍՈՑԻԱԼԻԶՄ

Ա. Ախտակալի սոցիալիզմ

Մրանսիական և անգլիական ազնւականութեան-
ներն իրենց պատմական դիրքով կոչված էին արդի
բուրժուազիայի դեմ պամֆլետներ (պարսապագիր)
գրելու: Մրանսիական 1830 թվի հուլիսյան հեղա-
փոխութեան միջոցին և անգլիական վերանորոգչա-
կան շարժման ժամանակ նրանք իրենց ասելի նորե-
լուկ-հակառակորդից մի նոր շարժել կրեցին: Վորե-
լուրջ քաղաքական պայքարի մասին խոսք լինել
այլևս չէր կարող: Մնացել էր սոսկ գրական պայ-
քարը: Սակայն գրական ասպարիզում էլ ակտաւ-
բացիայի շրջանի ֆրազաբանութիւնն անհնար էր դա-
ռել: Համակրութիւնը գրավելու համար ազնւականու-
թիւնը հարկադրված էր իր շահերն աչքաթող անե-
լու ձև անել և իր մեղադրական թուղթը բուրժուա-
զիայի դեմ բանաձևել լոկ շահագործից բանվոր
դասակարգի շահերի ակտակետից: Նա իր նոր տերերի
վրա խայտառակող յերգեր էր յերգում, ավել կամ
պակաս բաժարեր մարդարեայութիւններ շինում նրա
ականջին և դրանով մխիթարվում: Այդպես է ավա-

տական սոցիալիզմի ծագումը — կես-վաղը, կես պատկ-
վիլ (ծաղրագիր), կես անցյալի արձագանք, կես դա-
վեթի սպանանք: Յերբեմն դառը, սրամիտ, կծու
դատողութուններով բուրժուազիայի սիրտը դաղե-
լով, ազնվականութունն արդի պատմության ընթացքն
ըմբռնելու իր կատարյալ անկարողությամբ միշտ
զավեշտական տպավորութուն է գործել:

Ազնվականները թափահարում էին պրոլետա-
րական մուրացիանի տալրակը, վորպես զրոշակ
իրենց յեանից ժողովուրդ հավարելու համար: Սակայն
ամեն անգամ նրանց հեռանկիս՝ ժողովուրդը նրանց
մեջքին կին ավատական տանձանիքներ է նկատել և
բարձրաձայն ու անպատկառ հրճոցով լքել նրանց:

Յրանսխական լեդիտիմականների մի մասը և
այերիտասարդ Անգլիան՝ ամենից լավ են ներկայա-
ցրել այդ խաղը:

Յերբ վոր ավատատերերն ապացուցանում են,
թե իրենց շահագործումն այլ կերպ է յեղել, քան
ժամանակակից բուրժուականը, նրանք փոքր ինչ մո-
ռանում են, վոր իրենք շահագործելիս են յեղել միան-
գամայն տարբեր և կիմի անհետացած պայմաններում
ու պարագաներում: Յերբ վոր նրանք մասնանիշ են
անում, թե իրենց իշխանության ներքո արդի պրո-
լետարիատը գոյութիւն չի ունեցել, փոքր ինչ մո-
ռանում են, վոր արդի բուրժուազիան հենց նրանց
հասարակարգի անհրաժեշտ ծնունդն է:

Սակնք, նրանք այնքան քիչ են թաղցնում իրենց
քննադատության յետադիմական բնույթը, վոր նրանց
զլխավոր մեղադրանքը բուրժուազիայի դեմ հենց
այն է, թե բուրժուազիայի տիրապետության ներքո
մի դասակարգ է զարգացել, վոր վողջ կին հասա-
րակարգը հոգս է ցնդացնելու:

Նրանք բուրժուազիային ավելի յեն հանդիմա-
նում հեղափոխական պրոլետարիատ արտազրկու
համար, քան առևասարակ սրոլետարիատ սուղ բե-
րելու համար:

Իրանից է, վոր գործնական քաղաքականության
մեջ նրանք մասնակցում են բանվոր դասակարգի դեմ
ուղղված բոլոր բռնի միջոցներին և, հակառակ վե-
րամբարձ ճառերին, առորյա կյանքում հանդիսա
կերպով վոսկի խնձորներ են քաղում և հավատաբ-
մությունը, սերն ու պատիվը, իրենց շահը չը մոռա-
նալով փոխանակում բրդի, ճակնդեղի և ողիի:

Ինչպես տերտերը ավատատիրոջ հետ միշտ ձեռք
ձեռքի տված է գնացել, այնպես էլ տերտերական
սոցիալիզմն է ավատականի հետ ընթանում:

Ավելի հեշտ բան չկա, քան բրիտաննեյական
ճգնությանը սոցիալիստական գոճավորում ապր-
Միթե բրիտաննեյականը չի մաքառել նայե ընդդեմ
մասնավոր սեփականության, ամուսնության և պե-
տության: Միթե դրանց տեղը նա չի քարոզել բու-
րեղործություն ու աղքատություն, կուսակրոնու-
թյուն և մարմնի մեռցում, մենաստան ու յեկեղեցի:
Քրիստոնեյական սոցիալիզմը լիկ որհնած ջուր է,
վորով տերտերը սրսկում է ազնվականության գուռ-
նությունը:

Բ. Մանր-բուրժուական սոցիալիզմ

Ավատական ազնվականությունը միակ դասա-
կարգը չէր, վորին տապալեց բուրժուազիան, մենակ
նրա կյանքի պայմանները չեն, վոր արդի բուրժուա-
կան հասարակության մեջ չորանում են ու չքանում:
Միջնադարյան քաղքենիներն ու մանր գյուղացիու-

Ն

թյունն արդի բուրժուազիայի նախորդներն են յեզել: Արդյունագործութեան և առևտրի կողմից պակաս զարգացած յերկրներում աճող բուրժուազիայի կողքին այդ դասակարգերը սակավին քաշ են օտար իրենց գոյութիւնը:

Այն յերկրներում, վերտեղ զարգացել և արդի քաղաքակրթութիւնը, մի նոր քաղքենիութիւն և գոյացել, վոր յերեւում և պրոլետարիատի և բուրժուազիայի արանքում և, իբրև լրացում բուրժուական հասարակութեան, շարունակ նորից ու նորից և գոյանում: Բայց նրա անդամները մրցման շնորհիվ շարունակ պրոլետարիատի շարքն են նետվում և խոշոր արդյունաբերութեան զարգացման հետ նրանք իրենք ել նախատեսում են այն ժամը, յերը պետք և անհետանան և առևտրի, մանուֆակտուրայի, հողագործութեան մեջ փոխարինվեն վերակացուններով ու մանր ծառայողներով:

Այն յերկրներում, վորտեղ գյուղացի դասակարգն ազգաբնակչութեան կիսից շատ ավել է, ինչպես Ֆրանսիայում, բնական է, վոր գրողները, վորոնք պրոլետարիատին պաշտպանել են ընդդէմ բուրժուազիայի, մանր-քաղքենիական և մանր-գյուղացիական չափանիշով են քննադատել բուրժուական կարգը և բանվորների կուսակցութիւնը մանր-քաղքենիութեան տեսակետից են ըմբռնել: Ահա թե ինչպես և գոյացել մանր-բուրժուական սոցիալիզմը: Միամտնդին այդ գրականութեան պարագլուխն և հանդիսանում վոր միայն Ֆրանսիայում, այլ և Անգլիայում:

Այդ սոցիալիզմը ծայր ստորձան սրամտորեն տարրալուծել է արդի արտադրութեան հարաբերութիւնների հակասութիւնները և մերկացրել անտես-

սագեաների կեղծավոր լավատեսութիւնը: Նա անհերքելի կերպով ապացուցեց աշխատանքի բաժանման և մեքենաների կործանարար ազդեցութիւնը: Ապացուցեց, վոր կապիտալի և հողատիրութեան կենտրոնացումը, դերարտադրութիւնը, ճգնաժամերը մանր-քաղքենիներին անխուսափելի կորստյան են մատնում: Յուցածրեց պրոլետարիատի թշվառութիւնը, արտադրութեան անիշխանական բնույթը, աղաղակող անհամաչափութիւնը հարստութեան բաշխման մեջ, արդյունաբերական ավերիչ պատերազմներն ազգերի միջև, հին բարքերի, ընտանեկան հին կապերի, հին ազգերի կազմալուծումը:

Սակայն իր դրական բովանդակութեամբ այդ սոցիալիզմը կամ ձգտում է արտադրութեան և փոխի հին միջոցները վերականգնել և դրանց հետ նաչև սեփականատիրական հին հասարակութիւնը, կամ թե կամենում է արտադրութեան և փոխի արդի միջոցները բանի կերպով վերստին սեփականութեան հին հարաբերութիւնների շրջանակի մեջ պարփակել, վոր նրանք խորտակել են և պիտի խորտակէին: Յերկու դեպքում ել նա յետադիմական է և ուտոպիական միաժամանակ:

Արդյունաբերութեան համբարային կազմը և նահապետական անաւտութիւնը գյուղում—ահա նրա վերջին խոսքը:

Նրա զարգացման շարունակութիւնն այդ ուղղութեամբ—վատույժ վտյուն դարձավ:

Գ. Գեովանակաս կամ «ճշմարիտ» սոցիալիզմ

Ֆրանսիայի սոցիալիստական և կոմունիստական գրականութիւնը, վոր տիրող բուրժուազիայի ճնշման

ներքո յե ծագել և այդ տիրապետութեան դեմ տեղի ունեցած պայքարի գրական արտահայտութեանն ե, Գերմանիա ներմուծվեց այնպիսի մի ժամանակ, յերբ բուրժուազիան ավատական արտոյութիւնի հետ նոր-նոր եր պայքարի բռնվել:

Գերմանիայի փիլիսոփաները, կիսափիլիսոփաները և իմաստականները ազատ-ազան վրա ավելն ա դ գրականութեանը և մտազան միայն, վոր այդ գրականութեան ներգաղթով Յրանսիայից միաժամանակ ֆրանսիական կենսական պայմանները Գերմանիա չեյին ներգաղթել: Գերմանական պայմաններում ֆրանսիական գրականութեանը կորցրեց իր վողջ սնմիջական — գործնական նշանակութեանը և դուռ գրական կերպարանք ընդունեց: Նա պիտի թվար պարանդ մտորմունք կյանքում մարմնացնելու մարդկային եյութեանը: Այսպես, որինակ, 18-րդ դարի գերմանացի փիլիսոփաների համար առաջին ֆրանսիական հեղափոխութեան պահանջներն ընդհանրապես չգործնական բանականութեան պահանջների իմաստ ունեյին: Յրանսիական հեղափոխական բուրժուազիայի կամքի արտահայտութեանները նրանց աչքում «գուտ կամքի» սրենքներ եյին, կամքի, ինչպես նա պետք ե վոր լինի, մարդկային ճշմարիտ կամքի:

Գերմանացի գրականների աշխատանքը բացառապես այն ե յեղել, վոր ֆրանսիական նոր գաղափարները հաշտեցնեն իրենց հին փիլիսոփայական խղճի հետ կամ թե չե իրենց փիլիսոփայական տեսակետից յուրացնեն ֆրանսիական գաղափարները:

Այդ յուրացումը նույն ձևով կատարվեց, վորով առնասարակ ոտար լեզու յեն յուրացնում, այն ե թարգմանութեան միջոցով:

Հայանի յե, վոր վանականները հին հեթանոսական ժամանակվա դասական ձեռագրերի վրայից կաթոլիկ սուրբերի անձաշակ վարքեր եյին դրում: Գերմանացի գրականները ֆրանսիական աշխարհիկ գրականութեան նկատմամբ ընդհակառակն եյին անուամ: նրանք իրենց փիլիսոփայական անմտութեանները գրի եյին տանում ֆրանսիական բնազդի յեանից: Որինակ՝ ֆրանսիացիների աչած փողային շարաքերութեանների քննադատութեան յետեր նրանք գրել են «մարդկային եյութեան ստարացում», բուրժուական պետութեան ֆրանսիացիների արած քննադատութեան յետեր՝ «վերացական-հանրութեան տիրապետութեան վերացում» և այլն, և այլն:

Յրանսիական իրադարձութեանների զեզմումը փիլիսոփայական այդ դատարկարանութեամբ նրանք մկրտել են «գործի փիլիսոփայութեան», «ճշմարիտ սոցիալիզմ», «սոցիալիզմի գերմանական ցիտութեան», «սոցիալիզմի փիլիսոփայական հիմնավորում» և այլն անուններով:

Յրանսիական սոցիալիստական-կոմունիստական գրականութեանն այդպիսով կուտկեց: Յեզ վորովհետե այդ գրականութեանը գերմանացիների ձեռքում դադարեց մի դասակարգի մյուսի դեմ մղած պայքարի արտահայտութեանը լինելուց, գերմանացին այն համոզման յեկավ, թե հաղթանարել ե «ֆրանսիական միակողմանիութեանը», վոր նա ճշմարիտ կարիքների տեղը — ճշմարտութեան կարիքն և առաջ մղում, պրոլետարիատի շահերի փոխարեն — մարդկային եյութեան շահերը, առհասարակ մարդու, վոր վոչ մի դասակարգի չի պատկանում, վոր ընդհանրապես վոչ թե իրականութեան մեջ գոյութեան ունի, այլ փիլիսոփայական մտապատկերների մթամած յերկնքում:

Գերմանական այս սոցիալիզմը, վոր իր դպրոցական անոգ մարզանքներին այնքան լուրջ ու հանգիսավոր եր վերաբերվում և վորի մասին նա այնքան ազմկել ու փողեր և հնչեցրել, — փոքր առ փոքր կորցրեց իր պեղանաական անմեղութունը:

Գերմանական, գլխավորապես սրուսական բուրժուազիայի պայքարն ավատականների և աբսոլյուտ կայսրութիւնի դեմ, մի խոսքով ազատամիտ շարժումը գնալով լրջանում եր:

«Ճշմարիտ» սոցիալիզմն այսպիսով ցանկալի առիթ ունեցավ քաղաքական շարժման հակադրելու սոցիալիստական պահանջներ, — ըստ վորում անվճարում էին լիբերալիզմը, ներկայացուցչական պետութիւնը, բուրժուական մրցումը, մամուլի բուրժուական ազատութիւնը, բուրժուական իրավունքը, բուրժուական ազատութիւնն ու հավասարութիւնը, — և քարոզվում ժողովրդական մասսային, վոր նրանք այդ բուրժուական շարժումից վոչինչ վաստակել չեն կարող և ավելի շուտ ամեն ինչ կկորցնեն: Գերմանական սոցիալիզմը շատ անգին մոռանում եր, վոր ֆրանսիական քննադատութիւնը, վորի անպարունակ արձագանքն եր ինքը, նախադրում եր այդ բուրժուական հասարակութիւնը համապատասխան նյութական կենսական պայմաններով և քաղաքական համապատասխան սահմանադրութիւնով, նախապայմաններ, վորոնց նվաճումի մասին տակավին նոր-նոր եր խոսք բացվում Գերմանիայում:

Տերաերների, վարժապետների, ազնվականների և աստիճանավորների վոհմակներից բաղկացած Գերմանական աբսոլյուտ կառավարութիւնների ձեռքում այդ սոցիալիզմը բաղձալի խրովիակ եր սպառնորեն պոխ բարձրացնող բուրժուազիայի դեմ:

Այդ սոցիալիզմը մի քաղցրավուն լրացում եր մտրակի հարվածների և հրացանների գնդակների դառնութիւնի, վորոնցով նույն կառավարութիւնները ձնշում էին Գերմանիայի բանվորների ապստամբութիւնները:

Յեթե «ճշմարիտ» սոցիալիզմը նմանորինակ մի գենք և յեղել կառավարութիւնների ձեռքում գերմանական բուրժուազիայի դեմ, միյննույն ժամանակ նա յետադիմական շահերի արահայտիչն եր յեղել — գերմանական մանր-քաղքենիութիւնի շահերի արտահայտիչը: Գերմանիայում 16-րդ դարից մնացած այդ ժամանակից վեր դանազան ձեերով նորից ու նորից հանդես յեկած մանր-քաղքենիութիւնը, — ավրող կարգերի իսկական հասարակական պտավանդանն և:

Նրա պահպանումը — գերմանական տիրող կարգերի պահպանումն և: Բուրժուազիայի արդյունաբերական և քաղաքական տիրապետութիւնից նա յերկուցով իր հաստատ կործանումն և սպասում, մի կողմից իբրև հետևանք կապիտալի կենտրոնացման, մյուս կողմից՝ հեղափոխական պրոլետարի տի գարգացման շնորհիվ: Յեվ նրան թվում և, թե «ճշմարիտ» սոցիալիզմը մի հարվածով յերկու նապաստակ և սպանում: Յեվ այդ սոցիալիզմը տարածվում եր, որպես համաճարակ:

Հայեցաբանական (սպեկուլյատիվ) վոստայնից հյուսած, ճարտասան ական պերճ ծաղիկներով ասեղնադորձած, սիրառատ սրտի ցողով թրջած այդ լայն ու արձակ գդեստը, վորը Գերմանիայի սոցիալիստները հազցնում էին իրենց մի յերկու վոսկրոցած «հավերժական ճշմարտութիւններին», այդ հասարակութիւնի մեջ լուի նրանց սպրանքի վաճառքն եր ավելացնում:

Գերմանական սոցիալիզմն եւ, իր հերթին, քանի
չնու՛մ, ա՛յնքան ավելի յեր ճանաչում իր կոչումը—
փորձես քաղքենիութեան մեծախոս ներկայացուցչի։

Գերմանական ազգը—նա բնականոն (նորմալ)
ազգ հուշակեց և Գերմանիայի քաղքենիներին—բնակա-
նոն մարդիկ։ Սրանց յուրաքանչյուր ստորութեանը
ծպայալ բարձր-սոցիալիստական իմաստ եր հազար-
գվում, ըստ վորում այդ արարմունքը հակառակ նշա-
նակութեան եր ստանում։ Յե՛վ յերբ նա ուղղակի
հանգես յեկավ կոմունիզմի «կոպիտ-կործանիչ» ուղ-
ղութեան դեմ, և իր անկուսակցական վեհութեանը
հուշակեց Կոստակարային ամեն պայքարից վեր—զրա-
նով նա սոսկ վերջին յեզրակացութեանը հանեց։ Այն
ամենը, ինչ վոր շրջանառութեան մեջ է Գերմանիա-
յում իբրև աշխատանքի ստանդարտի և կոմունի-
ստական գրութեան—այդ կեղտոտ, շղագար գրա-
կանութեանն է պատկանում*։

2. ՊԱՀՊԱՆՈՂԱԿԱՆ ԿԱՄ ԲՈՒՐԺՈՒԱԿԱՆ
ՍՈՑԻԱԼԻԶՄ

Բուրժուազիայի մի մասը ցանկանում է հա-
սարակական ցավերը վերացնել, վորպեսզի ապահովի
բուրժուական հասարակութեան գոյութեանը։

Սրանց թվին պատկանում են՝ անտեսագետներ,
ֆիլանտրոպներ (մարդասեր-բարերարներ), հումա-
նիստներ (մարդու ամենից բարձր դասողներ), բանվոր
պատակարարի վիճակը բարելավողներ, բարեգործու-

*) 1848 թվականին հեղափոխական հոգին այդ ամբողջ
գծում ուղղութեանը մեջտեղից սրբեց և նրա գաղափարա-
կիրների հավասը կորից այլևս սոցիալիզմ իրադարձ։ Այդ
ուղղութեան պարագլուխն ու գասական ախարը—պարոն
Կառլ Գրյունն է։

թյուն կազմակերպողներ, անասուններին հովանավո-
րողներ, հակաալիոհուական ընկերութեան հիմնողներ,
մանր-մունր վերանորոգիչներ ամենախայտաբղետ
տեսակի։ Յե՛վ բուրժուական այդ սոցիալիզմն անգամ
մշակվել, ամբողջ սիստեմների յե վերածվել։

Որինակ՝ Պրուզոնի Philosophie de la misère-ը*։

Բուրժուա-սոցիալիստները կամենում են պահ-
պանած լինել արդի հասարակութեան կյանքի պայ-
մանները, առանց զրանցից անհրաժեշտորեն բղխող
պայքարի և վտանգի։ Նրանց ցանկացածը—գոյութեան
ունեցող հասարակութեանն է ի բաց առյալ նրան
հեղափոխող և կազմալուծող տարրերը։ Նրանք ու-
զում են բուրժուազիա առանց պրոլետարիատի։
Բուրժուազիան այն աշխարհը, վորտեղ լինքն է տի-
րում, բնականաբար պատկերում է իբրև աշխարհ-
ներից յավագունը։ Բուրժուական սոցիալիզմը մշա-
կում է այդ միսթարական մտապատկերը և կիսա-
կամ ամբողջական սիստեմի վերածում։ Յերբ նա
առաջարկում է, վոր պրոլետարիատն իրականացնի
այդ սիստեմն ու նոր Յերուսաղեմ մտնի, նա իրոք
միայն պահանջում է, վոր պրոլետարիատը մնա ներ-
կա հասարակութեան մեջ, սակայն զեն զցի իր
ատելի մտապատկերներն այդ հասարակութեան
մասին։

Սոցիալիզմի մի այլ պակաս սիստեմական,
բայց ավելի զործնական ձևը, ձգտում եր կոտրել
բանվոր դասակարգի հետաքրքրութեանը զեպի ամեն

* «Թշվառութեան փիլիսոփայութեանը»։ Պրուզոնի
այս գրվածը Մարքսը սուր ու կծու բնադատութեան է
յննթարկել 1846 թ. լույս տեսած «Փիլիսոփայութեան
թշվառութեանը» Misère de la philosophie գրքում։
Օսկոր. Պ. Մ.

մի հեղափոխական շարժում, պնդելով, թոր պրոլե-
տարիատին փոշ թե այս կամ այն քաղաքական փո-
փոխումն և ոգուտ բերելու, այլ միմիայն կյանքի-
նյութական պայմանների, անտեսական հարաբերու-
թյունների փոփոխումը: Իսկ կյանքի նյութական հա-
րաբերությունների փոփոխում ասածը այդ սոցիա-
լիզմը մոշ մի դեպքում չի հասկանում իրրե արտա-
դրության բուրժուական հարաբերությունների վե-
րացում, վոր լուկ հեղափոխական ճանապարհով և
հնարավոր. այլ վորչական բարելավում, թոր ար-
տադրության նուշն այդ հարաբերությունների հիմ-
քերի վրա չե իրադործվում, հետևաբար կապիտալի
և վարձու աշխատանքի հարաբերության մեջ փոշինչ
չի փոխում, այլ յավազուն դեպքում բուրժուազիայի
տիրապետության ծախան և պակսեցնում և նրա սե-
տական անտեսության յեղանակը պարզեցնում:

Բուրժուական սոցիալիզմը միայն այն ժամա-
նակ և համապատասխան արտահայտություն գտնում,
յերբ թոր սոսկ ճարտասանական ճե և գրանում:

Աղատ առևտուր—հանուն բանվոր դասակարգի
շահերի: Հովանավորող մանքս—հանուն բանվոր դասա-
կարգերի շահերի: Զնգաններ—հանուն բանվոր դասա-
կարգի շահերի: Ահա բուրժուական սոցիալիզմի վեր-
ջին և միակ լուրջ իմաստով ասած խոսքը:

Բուրժուազիայի սոցիալիզմը հենց այն պնդումն
և, թե բուրժուաները—բուրժուա յեն դատել բացա-
սապես հանուն բանվոր դասակարգի շահի:

3. ԲՆԱԿԱՆ-ՈՒՏՈՂԲԱԿԱՆ ՍՈՑԻԱԼԻԶՄ ՅԵՎ
ԿՈՄՈՒՆԻԶՄ

Մենք այստեղ չենք խոսելու այն գրականու-
թյան մասին, թոր բուրժ մեծ հեղափոխությունների

ժամանակաշրջանում պրոլետարիատի պահանջներն և
արտահայտել: (Բարյոֆի գրվածները և այն):

Ընդհանուր խոսվության շրջանում, ավատական
հասարակության խորտակման միջոցին, պրոլետա-
րիատի արած իր սեփական դասակարգային շահերն
անմիջապես իրագործելու փորձերը անհրաժեշտորեն
ձախորդ յեղան, շնորհիվ իր իսկ պրոլետարիատի
անդարդացած միճակի, ինչպես և իր տգատադրման
նյութական պայմանների պակասի, վորոնք առաջին
անգամ հանդես յեկան իրրե արդյունք բուրժուա-
կան ժամանակաշրջանի: Պրոլետարիատի այդ առա-
ջին շարժման ուղեկցող հեղափոխական գրականու-
թյունը, ըստ բովանդակության, անհրաժեշտորեն
յետադիմական եր: Ես քարոզում և բնդհանուր
տակավապետություն և կոպիտ հավասարություն:

Սոցիալիստական և կոմունիստական բուն սիս-
տեմները, Մեն-Սիմոնի, Ֆուրիերի, Ովենի և այլ
սիստեմները, պրոլետարիատի և բուրժուազիայի պայ-
քարի վերև նկարագրած առաջին, անդարդացած
շրջանում են յերևան գալիս: (Տես «Բուրժուազիա
և պրոլետարիատ» գլուխը):

Այդ սիստեմների ստեղծագործողները թեյն տես-
նում եյին դասակարգերի ներհակությունը, ինչպես
և տիրող հասարակության մեջ գոյություն ունեցող
կազմալուծող տարրերը, բայց և այնպես պրոլետա-
րիատի մեջ փոշինչ պատմական ինքնագործունեյու-
թյուն չեյին նկատում, փոշինչ, պրոլետարիատին
հատուկ, քաղաքական շարժում:

Իստակարգային ներհակության դարգացումը
արդյունագործության դարգացման հետ միտաին և
ասաջ գնում, ուստի և այս սիստեմների ստեղծա-

գործողները պրոլետարիատի ազատագրման համար նյութական պայմաններ չեն դանում և սկսում են սոցիալական գիտութեան, սոցիալական որեւքների յետեւից ընկնել այդ պայմաններն ստեղծելու համար։ Հասարակական ինքնագործունեութեան տեղը — նրանց անձնական հնարագիտութեանը պիտի բռնի, ազատագրման պատմական պայմանների տեղը — յերեվակայականը, պրոլետարիատն աստիճանաբար իբրև գասակարգ կազմակերպելու տեղը — իրենց հատկապես նյութած հասարակական կազմը։ Նրանց համար համաշխարհային գալիք պատմութեանը բազմազան է իրենց հասարակական ծրագիրների քարտուղ ու գործնական իրագործումով։

Սա ենք նրանք գիտակցում են, վոր իրենց ծրագիրները գլխավորապես բանվոր գաւակարգի շահերն են ներկայացնում, իբրև ամենաթշվառ գասակարգի։ Պրոլետարիատը, ինչպէս ամենաթշվառ գասակարգը լինելու պատճառով գոյութեան ունի նրանց համար։

Դասակարգային պայքարի անդարդացած ձևը, ինչպէս և իրենց սեփական կենսական գրութեանը բերում են նրանց այն համոզմունքի, վոր իրենք գասակարգային ներհակութեանից անսահման վեր են։ Նրանք կամենում են հասարակութեան բոլոր անդամների կենսական գրութեանը բարելավել, անգամ նրանց կացութեանը, վորոնք լավագոյն պայմանների մէջ են զբօսում։ Իրանից է, վոր նրանք շարունակ կոչ են անում վող հասարակութեան, սոսնց խորութեան, նույն իսկ կերպատորեն — տիրող գասակարգի։ Չէ վոր բախտն է ըմբռնել նրանց սխտանը, լավագոյն հնարավոր հասարակութեան լավագոյն հնարավոր ծրագիրը հանաչելու համար։

Այդ պատճառով նրանք ժխտում են ամեն մի քաղաքական և մանավանդ հեղափոխական գործունեութեան, նրանք խաղաղ ճանապարհով են ուղում իրենց նպատակին հասնել, մանր և բնականաբար անաջողութեան դատապարտված փորձերով որինակի գորութեանը են ձգտում նրանք նոր ավտարանի ուղին հարթել։

Ապագա հասարակութեան մտացածին նկարագրութեանը ծագում է մի ժամանակ, յիբր պրոլետարիատը տակավին ծայրաստիճան անգարդացած է, այնպէս վոր ինքն էլ յերեակայորեն է ըմբռնում իր գիրքը։ Այդ մտացածին պատկերացումը համապատասխանում է պրոլետարիատի ստալին, նախագագացումներով լեցուն տենչերին՝ հասարակութեան ընդհանրական վերանորոգման անչեբին։

Սակայն այդ սոցիալիստական և կոմունիստական գրութեանները քննական տարրեր էլ են պարունակում։ Նրանք շոշափում են տիրող հասարակութեան բոլոր հիմքերը։ Ուստի նրանք մեծապես թանգարժեք նյութ են մատակարարել բանվորների լուսավորութեան համար։ Ապագա հասարակութեան լուսավորութեան համար։ Ապագա հասարակութեան վերաբերյալ նրանց դրական ստալարկները, որինակ քաղաքի և գյուղի միջև յեղած ներհակութեան վերացումը, քնտանիքի, մասնավոր փաստակի, վարձու աշխատանքի վոշնչացումը, հասարակական ներգաշնակութեան ավետումը, պետութեանը լիկ արդյունագործութեան վարչութեան վերածելը — բոլոր այս ստալարկները սոսկ գասակարգային ներհակութեան վերացումն են արտահայտում, ներհակութեան, վոր նոր — նոր է զարգանալ սկսում, վոր նրանց ծանոթ է տակավին իր սկզբնական անկերպարան — անոքոչ

ձևով: Ուստի և այդ առաջարկներն ինքնին դուրս
ուստովիական իմաստ ունեն:

Քննական-ուստովիական սոցիալիզմի և կոմունիզմի նշանակությունը հակառակ հարաբերական է պատմական զարգացման: Ինչ չափով գասակարգային պայքարն է գարգանում և ձևակերպվում, կարծեցյալ բարձրացումն այդ պայքարից վեր և կարծեցյալ պայքարը նրա դեմ կորցնում է իր վստիչ գործնական արժեքը, վստիչ տեսական արշարացումը: Ուստի և այդ սխառեմների հիմնադիրները յեթե շատ կողմից հեղափոխականներ եյին — նրանց աշակերտները միշտ յետադիմական աղանդներ են կազմում: Վարպետների հին հայացքները նրանք ամուր են պահում, արհամարհելով պրոլետարիատի պատմական առաջիկայացումը: Այդ պատճառով նրանք հետևողականորեն ձգտում են գասակարգային պայքարը կրկին բխացնել և ներհակությունը մեղմել: Նրանք շարունակ իրենց հասարակական ուստովիաների փորձնական իրազորման մասին են յերազում, հատ-հատ ֆալանստերներ* ու կոմունիստական հոմ-գաղութներ** (Home-Kolonial) հիմնելու մասին, փոքրիկ Իկարիա*** հաստատելու մասին, նոր Յերուսաղեմի փոքրազիր հրատարակություն մասին, — և բոլոր այս ողային ամբոցները կառուցանելու:

* Ֆալանստեր — մուրիերի ծրագրած հասարակական պաշտանների անունն և:

** Հոմ — գաղութ (գաղութ յերկրի ներսում, ներքերկրային գաղութ) — այսպես էր անվանում Ուլենը իր կոմունիստական նմուշ-հասարակությունները, գաղութ-կոմունիստները:

*** Իկարիա և կոչվում այն ուստովիական յերևակայական յերկիրը, փորի կոմունիստական կարգերը նկարագրել և կարծել:

համար նրանք հարկադրված են կոչ անելու բուրժուաների մարդասեր սրտերին և փողի քսակներին: Նրանք աստիճանաբար գահավիժում են վերև նկարագրած յետադիմական կամ պահպանողական սոցիալիստների շարքը, վորոնցից տարբերվում են միմիայն ավելի համառ պեղանությունը և դեպի իրենց սոցիալական դիտություն հրաշագործությունն անեցած մոլեռանդ նախապաշարմունքով:

Նրանք հանդես են գալիս իբրև հակառակորդներ բանվորների ամեն մի քաղաքական շարժման, փոր կարող է ծագել նոր ավետարանին կուրորեն չհավատալուց:

Ուլենականներն Մեզլիայում — շարժիստները դեմ են գործում, ֆուրիերականները Փրանսիայում — ընդդեմ վերանորոգչականների:

IV

ԿՈՄՈՒՆԻՍՏՆԵՐԻ ԴԻՐՔԸ ԴԵՊԻ ՉԱՆԱԶԱՆ
ԴԻՄԱԳԻՐ ԿՈՒՄԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Յերկրորդ գլխում ասածից հետո, ինքնին հասկանալի յե կոմունիստների վերաբերմունքը դեպի արդեն կազմակերպված բանվորական կուսակցությունները, այսինքն նրանց վերաբերմունքը դեպի չարախոսներն Անգլիայում և դեպի հոգային-վերանորոգիչները Հյուսիսային Ամերիկայում:

Նրանք պայքար են մղում բանվոր դասակարգի առաջադրած անմիջական նպատակների և շահերի համար, բայց և ներկայիս շարժման մեջ նրանք շարժման սպառն են պաշտպանում: Փրանսիայում կոմունիստները հարում են սոցիալիստական-գեմոկրատական* կուսակցությանը— բնորոշ պահպանողական և արմատական բուրժուազիայի, վերապահելով հեղափոխական ավանգուրժյունից բխած Փրագներին և պատրանքներին քննադատորեն վերաբերելու իրավունքը:

Զվիցերիայում նրանք արմատականների պաշտ-

* Փրանսիայում այն ժամանակ սոցիալիստական-գեմոկրատական կոզվոդ կուսակցության քաղաքական պարագլուխը— Լեգրյու-Ռուլենն էր, զրականը— Լուի Բլանը, ուրեմն նույնքան հեռու յեր այժմյան գերմանական սոցիալ-գեմոկրատիայից, վարքան յերկինքը— յերկրից:

պանն են, առանց ուրանայու, վոր այդ կուսակցութիւնը հակասական տարրերից և բաղկացած, մասամբ—զեմոկրատական սոցիալիստներից, ֆրանսիական իմաստով, մասամբ—արժատական բուրժուաներից:

Լեհերի մեջ կոմունիստները պաշտպանում են այն կուսակցութիւնը, վոր պրարային հեղափոխութիւնն ազգային պատագրութիւն պայման և դարձրել, այն կուսակցութիւնը, վոր առաջ բերեց 1846 թվականի կրակավայրն աղտաւաճութիւնը:

~~Փերմանիայում կոմունիստական կուսակցութիւնը բուրժուազիայի հետ մրտոյն և պայքար վարում—քոնի բուրժուազիան հեղափոխաբար և հանգես գալիս—ընդդեմ արսոյաւտ (միանեծան) միապետութիւն, անտառական հոգատիրութիւն և մանր-քաղընիների:~~

Սակայն նա վոր մի վայրկյան չի գաղարում բանվորների մեջ ըստ կարելիւն պայծառ դիտակցութիւն մշակելուց բուրժուազիայի և պրոլետարիատի միջև յեղած թշնամական ներհակութիւն նկատմամբ, վորպեսզի վերմանացի բանվորներն այն հասարակական և քաղաքական պայմանները, վոր առաջ պիտի բերի բուրժուազիայի տիրապետութիւնը, իսկույն և յեթ գենքեր գարձենն, ուղղեն բուրժուազիայի դեմ և այսպիսով Փերմանիայի յետադիմական դասակարգերի անկումից հետո իսկույն և յեթ բուրժուազիայի դեմ իսկ պայքար սկսի:

Կոմունիստներն իրենց ուշքը պիտավորապես Փերմանիայի վրա յեն ուղղում, վորովհետև Փերմանիան բուրժուական հեղափոխութիւն նախորդակէն և կանգնած և վորովհետև այդ հեղաշրջումը տեղի

պիտի ունենա ընդհանուր յերոպական քաղաքակրթութիւնն ալեկի առաջագեմ պայմաններում և շատ ալեկի զարգացած պրոլետարիատի ձեռքով և գլուխ գալու, քան 17-րդ դարում—Մեզլիայում և 18-րդ դարում—Ֆրանսիայում, ուստի և գերմանական բուրժուական հեղափոխութիւնը կարող և պրոլետարական հեղափոխութիւնն անմիջական նախըզանքը դառնալ:

Մի խոսքով կոմունիստներն ամենուրեք պաշտպանում են ամեն մի հեղափոխական շարժում ընդդեմ տիրող հասարակական և քաղաքական կացութիւն:

Ինչոր այդ շարժումների ժամանակ նրանք, իբրև շարժման հիմնական հարց, սեփականութիւն հարցն են առաջ քաշում, ինչքան ել ալիկ կամ պակաս զարգացած ձև ընդունած լինի այդ հարցը:

Վերջապես կոմունիստներն ամենուրեք աշխատում են միարարել ու միարանել բոլոր յերկրների ղեմոկրատական կուսակցութիւնները:

Կոմունիստներն ամաչում են իրենց հայացքներն ու մտադրութիւնները թազցնելուց: Նրանք բացի ի բաց հայտարարում են, վոր իրենց նպատակներին կարող են միմիայն արդի հասարակարգի բռնի տապալման միջոցով հասնել:

Թող, վոր իշխող դասակարգերը սարսափեն կոմունիստական հեղափոխութիւնն ալից: Այդ հեղափոխութիւնն միջոցին պրոլետարները, շղթաներից զատ, հորցնելու բան չունեն: Նրանք պիտի արարաշխարհի տերը դառնան:

Պրոլետարներ բոլոր յերկրների, միացեք:

ՊԵՏԱԿԱՆ ԻՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

№	Գին
1. Կար Սուրբ—Վարձու տշխտանք ու հասկառու, Թարգմ. Սա. Ղազարյանի	15 Կ
2. Արիմալի ծրագիր պատմության	—
3. Արիմալի ծրագիր սրբապատի	—
4. Ի. Տապալի—Հարկավոր և ազդյոք բանագործներին ու գյուղացիներին սեզական գործ և ինչի համար	10 Կ
5. Կոմունիստի առաջին սյրբեմարանը	15 Կ
6. Գրքանի սրագույց 1922 թ.	2 Կ
7. Այ. Մյանիկյան (Այ. Մարտունի)—Մեր քաղաքա- կանությունն ու հերթական խնդիրները	5 Կ
8. Զավակասիկյան—Քետերմիաններ (գիմառիպ) 1 ս.	25 Կ
9. Պատի սրագույց 1922 թ.	15 Կ
10. Զ. Զավակասիկյան—Հանրահաշիվ (գիմառիպ)	5 ս.
11. Զ. Մանանդյան—Հայաստանի պատմությունը Թուրք- թաթարական աղբալանքների շրջանում (գիմառիպ), ազգագրում և	3 Բ
12. Գ. Եղիլյան—Ուշխատանքի գաղափար, ձեռնարկ (ազգագրում և)	—
13. Արիմալի ծրագիր մաթեմատիկայի	—
14. Արիմալի ծրագիր աշխարհագրության	—
15. Սուրբապատի—Կրթական գաղափար (ըրիտանաստիտ), ազգագրում և	3 Բ
16. Լ. Կ. Նիկոնով—Բույսի կյանքը սյարդ փորձերով և 12 նկարով, Թարգմ. Ա. Տ.-Գ.	60 Կ
17. Այ. Հակոբյան—Փիզիկա (գիմառիպ), ազգագրում և	—
18. Բժ. Գ. Արժումի—Մտադակազմություն (գիմառիպ) 4 Բ	50 Կ
19. Կոստանեի բույր	20 Կ
20. Աժխտանքի դարդ (մայրենի լեզվի գոտադիրք) Բ. ապրի, ազգագրում և	60 Կ
21. Կ. Լեհին—Պարեննարիի մասին, Թարգմ. Թ. Ա.	15 Կ
22. Գեղի Լույս (աչքենարան հասակագրների հատար), կազմեց Հովհաննես Տեր-Միրաքյան	20 Կ
23. Պակրավսի—Տուրացի պատմությունը ամենահակերտ գծերով, Թարգմ. Լեռ (ազգագրում և)	—

24	Յովն. Եովակասիկյան—Վերլուծական յերկրաչափության (գիմատիկ), ապագրվում է	
25	Մրոչիկ.—Տեսանկյունաչափություն, թարգմ. Արշակ Յոնյանի. (գիմատիկ)	8 ք. 50 կ.
26	Մ. Արեղյան.—Առաջնորդ հայոց լեզվի նոր օւղագրություն	8 կ.
27	Միս. Գուբի.—Յերբի ասիականիցան և ոտիք պատճառները, թարգմ. Կ. Ն.	5 կ.
28	Կ. Մարես լեկ Յ. Կնզելո.—Կոմսենիտական Մանիֆեստ, թարգմ. բնաղբից Գ. Մակինցյանի (տպ.)	40 կ.
29	Կ. Ռադեկ.—Հակամեքենայան հեղափոխությունը և նրա անգր պատճույթյան մեջ. թարգմ. Կ. Ն.	5 կ.
30	Ինչպես կազմել ներբաբում.—բառ նիկոնովի կազմնց՝ Ա. Մաշեղյանց.	10 կ.
31	Ա. Տերտերյան.—Հայոց նոր գրականությունը (գիմ.) 1 ք.	25 կ.
32	Վ. Քիստրյանսկի.—Պարտք աշխարհի բարիքների համար, թարգմ. Կ. Ն.	5 կ.
33	Հայաստանի պատկանական կազմակերպության ծրագիր և կանոնադրություն	
34	Մ. Արեղյան.—Համաստադրություն հայոց գրականության պատճառյան (գիմատիկ)	1 ք. 50 կ.
35	Ռեինակելի ծրագիր մայրենի լեզվի	80 կ.
36	Գասրնկեր Բ. սարի	1 ք.
37	Գ. յ	1 ք.
38	Ա. Մուսլյան.—Մոցիալիսա-հեղափոխականներն Անդրկովկասում (Մուսիկ Կնարկներ).	15 կ.
39	Ռ. Գաբրիելյան.—Բնագիտական բարանգներ. Ե. մաս, Ենկենդան բնություն	40 կ.
40	Նույնը—Բ. մաս, Քույսի կյանքը	40 կ.
41	Վ. Գեմդբել.—Չինական յերկրաչափություն, թարգմ. 2 նս. վակատիկյան (ապագրվում) է	

«Ազգային գրադարան»

NL0181286

